

δήποτε στοιχεῖα καὶ ἂν ὑπάρχωσιν ἐκ τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς—καὶ μάλιστα τῆς ὑστερωτέρας— ἐν Ἑλλάδι ἐκ πρώτης ὄψεως ὑπονοοῦντα ζωολατρείαν ἢ καὶ ἀπλῶς ζφομορφισμόν τῶν θεῶν εἰς τὴν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων δὲν πρέπει νὰ μᾶς παρασύρωσιν εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῆς τοιαύτης θεωρίας—ἢ ὅποια εἶναι, ὅπως ἀνεπτύξαμεν κατ' ἀρχήν, ἀντίθετος πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς κυρίως Ἑλληνικῆς θρησκείας—ὡς κάλλιστα ἐξηγούμενα ὄχι μόνον ἐκ τῆς προθρησκευτικῆς μαγείας ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐκ τῆς συνυπαρχούσης ἐν Ἑλλάδι προελληνικῆς ἰδίως μυστικῆς θρησκείας καὶ λατρείας, ἢ ὅποια, καθ' ἃ καὶ ὁ Nilsson κατηγορηματικῶς τονίζει, δὲν ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται, καίτοι ἐν σχετικῇ ἀφανείᾳ καὶ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν καὶ ἐπικράτησιν τῆς θεοκρατικῆς θρησκείας τῶν Ἑλλήνων κατακτητῶν ἐνισχυθεῖσα σὺν τῷ χρόνῳ, ὅπως εἶδομεν, καὶ ἀπὸ ἄλλας ἐξωθεν εἰσαχθεῖσας μυστικὰς λατρείας.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΕΡΟΓΙΑΝΝΗΣ

Ο ΝΑΟΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΙΑΣΩΝΟΣ ΚΑΙ ΣΩΣΙΠΑΤΡΟΥ ΕΝ ΚΕΡΚΥΡΑΙ

ΥΠΟ Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Ἡ βυζαντινὴ ἱστορία τῆς Κερκύρας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους αὐτῆς, εἶναι ἐν πολλοῖς σκοτεινὴ καὶ ἀνεξερευνήτος. Ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς Κερκύρας ὁ Μάρμορας¹ παλαιότερον καὶ ὁ πολὺς Μουστοξύδης², ὁ διδάσκαλος αὐτὸς καὶ πρόδρομος τῶν σπουδῶν τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νεωτέρας ἱστορίας τοῦ Ἕθνους μας, ὀλίγα ἀναφέρουν διὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους τῆς ὠραιότερας καὶ πλουσιωτέρας τῶν Ἰονίων νήσων, ἐνῶ ὁ ἐξαίρετος μεσαιονοδίφης Ρωμανὸς δὲν ἐπρόλαβε νὰ μᾶς ἀφήσῃ ἐκ τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἐρευνῶν καὶ ἀναζητήσεων, εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Νεαπόλεως μάλιστα, τὴν ἐτοιμὴν σχεδὸν διὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους τῆς Κερκύρας μελέτην του³. Καὶ τὰ χειρόγραφα δὲ αὐτοῦ ἐχάθησαν, ὅπως χάνεται καὶ καταστρέφεται ἀκόμη καὶ σήμερον πλούσιον ὑλικὸν διὰ τὴν ἀστοργίαν καὶ τὴν ἀφροντισίαν τῶν ἀρμοδίων πρὸς τὸ ἀπομεμαρυσμένον ἀλλ' ἀκμάζον ἄλλοτε πνευματικὸν αὐτὸ κέντρον τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη εὕρισκτο εἰς τὰ γραφεῖα τῆς Μητροπόλεως Κερκύρας ἐγκαταλελειμμένον τὸ ἀρχεῖον τοῦ Μουστοξύδου⁴, ἐνῶ ἀκόμη ἀνεξερευνήτα παραμένουν πολλὰ ἄλλα, ἐδῶ καὶ ἐκεῖ διεσπαρμένα, ἔγγραφα καὶ πολυτίμα ἱστορικὰ μνημεῖα. Ὡραιότατα δὲ φορητὰ εἰκόνες διασήμων μεταβυζαντινῶν ἀγιογράφων καὶ ἄλλα⁵ ἱστορικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ κειμήλια καταστρέφονται καὶ φυγαδεύον-

1 Della Historia di Corfu. Venezia, 1676.

2 Notizie per servire alla storia corcirese dai tempi eroici fino al secolo 12 Corfu, 1804. Τοῦ αὐτοῦ Illustrazioni corcirese vol. 2 Milano 1811, 1814 καὶ Delle cose Corcirese vol. I Corfu 1848 ἔ.

3 Ἐκ τῶν χειρογράφων βιβλίων τοῦ Ρωμανοῦ ἐν ἐδωρῆθῃ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Γεωργ. Τζωρτζῆ εἰς τὴν ἀναγνωστικὴν Ἐταιρίαν Κερκύρας, οὐχὶ μεγάλου ἐνδιαφέροντος. Τὸ Δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου ἐξέδωκεν ὁ Βροκίνης τὰ δὲ

λοιπὰ ἀπωλέσθησαν κατὰ τὴν πώλησιν τῆς πλουσίας βιβλιοθήκης του. Ἐκ τῆς λίαν ἐνδιαφερούσης ἀλληλογραφίας του πολλὰς ἐπιστολάς κατεῖχεν ἡ οἰκογένεια Γ. Τζωρτζῆ.

4 Πρβ. Ι. Παπαδημητρίου Ὁ ἐθνικὸς βίος τοῦ Μουστοξύδου Κέρκυρα, 1933.

5 Σπουδαιότατη συλλογὴ τοιούτων εἰκόνων κατηρτίσθη τελευταίως, τῇ πολυτίμῳ συμβολῇ τοῦ Δήμου Κερκυραίων, ἐν τῷ Μουσείῳ Κερκύρας.

ται, απογυμνούνται δὲ διαρκῶς αἱ ἐκκλησίαι ἀπὸ πολύτιμα καλλιτεχνήματα, ἅτινα συνέλεξαν ἐκεῖ αἰῶνες ἀκμῆς καὶ πλούτου τῆς πρωτεύουσας τῶν Ἰονίων.

Ἐνῶ ὁμως πλουσιωτάτη εἶναι ἡ Κέρκυρα εἰς κειμήλια τῶν μεταβυζαντινῶν χρόνων, ἐλάχιστα λείψανα τῆς βυζαντινῆς τῆς νήσου ἀκμῆς διεσώθησαν καὶ μοναδικόν, δύναμαι νὰ εἶπω, ἀποτελεῖ μνημεῖον ὁ ἐξαιρετος ναὸς τῶν ἁγίων Ἰάσωνος καὶ Σωσιπάρχου, τοῦ ὁποῖου τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς νεωτέρας ἐργασίας τὰς γενομένας ὑπ' ἐμοῦ πραγματεύεται ἡ παροῦσα μελέτη μου¹.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ

Περὶ τοῦ βίου τῶν Ἁγίων ἐπ' ὀνόματι τῶν ὁποίων τιμᾶται σήμερον ὁ ναὸς καὶ περὶ τῆς κτίσεως αὐτοῦ πολυτίμους πληροφορίας παρέχουν «Αἱ πράξεις τῶν Ἁγίων», αἱ ὁποῖαι συνετάχθησαν, καθὼς πιστεύεται, ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Κερκύρας Ἀρσενίου, τοῦ ἀκμάσαντος κατὰ τὸν 9^{ον} μ. Χ. αἰῶνα² καὶ ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέου Μουστοξύδου³ ἐκ χειρογράφου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων (Κῶδιξ 1534), χρονολογουμένου ἀπὸ τοῦ 12^{ου} αἰῶνος⁴. Τὰς «Πράξεις τῶν Ἁγίων» ἐγνώριζε προφανῶς ἀπὸ τοῦ 17^{ου} αἰῶνος ὁ Μάρμορας⁵, ὅστις περιγράφει τὸν βίον αὐτῶν καὶ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Κερκύρα. Συμφώνως λοιπὸν πρὸς ταύτας ὁ Ἰάσων καὶ Σωσίπατρος⁶ ἐγένοντο μαθηταὶ τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Καὶ ὁ μὲν Ἰάσων κατήγετο ἐκ Θεσσαλονίκης ὁ δὲ Σωσίπατρος ἐξ Ἀχαΐας. Ἀσπασθέντες τὸν Χριστιανισμὸν καὶ γενόμενοι πιστοὶ μαθηταὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Παύλου ἐτιμήθησαν παρ' αὐτοῦ καὶ ἀνεδείχθησαν ὁ μὲν Ἰάσων Μητροπολίτης Ταρσοῦ ὁ δὲ Σωσίπατρος Ἰκονίου. Ἀπὸ θεῖον ζῆλον κινούμενοι ἀπῆλθον πρὸς τὰς Δυτικὰς χώρας ἵνα κηρύξουν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐγκατασταθέντες ἐν Κερκύρα. Ἐκεῖ ἔκτισαν ναὸν ἔξω τῶν τειχῶν τῆς πόλεως εἰς τιμὴν τοῦ ἁγίου Στεφάνου καὶ ἐκήρυττον τὴν νέαν θρησκείαν. Κατεδιώχθησαν ὁμως διὰ τοῦτο καὶ ἐφυλακίσθησαν, ὁ δὲ Σωσίπατρος ὑπέστη καὶ μαρτυρικὸν θάνατον. Ἐπικρατήσαντος ἐν τέλει τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Κερκύρα, πρώτη φροντίς τῶν χριστιανῶν ὑπῆρξεν ἡ τιμητικὴ ταφὴ τοῦ μαρτυρήσαντος Σωσιπάρχου, τοῦ ὁποῖου τὸ λείψανον κατετέθη «ἐν ἐπισήμῳ τόπῳ εἰς τὸ προσαρκίῳν μέρος τῆς πόλεως πλησίον τοῦ λιμένος». Εἰς τὸν ἴδιον τόπον ὁ ἄρχων Σεβαστιανὸς ἤγειρε περικαλλῆ ναὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου καὶ ἐκεῖ ἐτάφη πολλοὺς χρόνους ὕστερον καὶ ὁ Ἰάσων.

Αἱ «Πράξεις τῶν Ἁγίων» εἶναι τὸ παλαιότερον γραπτὸν μνημεῖον, ὅπερ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ εἰς ἡμᾶς διὰ τὴν θέσιν τῶν ἀρχαιοτέρων χριστιανικῶν ναῶν, ἐκ τῶν ὁποίων πρῶτος

¹ Καθῆκον μου θεωρῶ νὰ εὐχαριστήσω ἐνταῦθα τὸν Δήμαρχον Κερκυραίων κ. Σπυρίδωνα Κόλλαν εἰς τὸ προσωπικὸν ἐνδιαφέρον τοῦ ὁποῖου ὀφείλεται ἡ ἐκ τοῦ Ζαμπελείου Κληροδοτήματος διάθεσις ἱκανοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ διὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ ναοῦ. Ἀλλὰ χάριτας ὀφείλω καὶ εἰς τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ Ζ. Κ., οἵτινες μετὰ μεγάλης στοργῆς παρηκολούθησαν τὰς ἐπισκευὰς τοῦ ναοῦ καὶ εὐχαρίστως ἐνέκρινον ἐκάστοτε τὰς ἀπαιτουμένας δαπάνας.

² Πρβ. Μητροπολίτου Ἀθηναγοῦ τοῦ ἀπὸ Μ. Πρωτοσυγγέλων: Ὁ Ἅγιος Ἀρσένιος Κερκύρας (ἐν τῷ Τ. Εἰς μνήμην Σ. Λάμπρου) Ἀθῆναι, 1935. Ἐνθα καὶ σχετικὴν βιβλιογραφίαν.

³ Delle Cose Corcireci, App. di Doc. σ. XI.

⁴ Παρὰ τοῦ Μουστοξύδου παρέλαβε καὶ ἐξέδωκεν εἰς ἰδιαιτέρον τεῦχος, μετὰ τῆς Ἀκολουθίας τῶν Ἁγίων ἐν ἔτει 1850 ὁ καθηγητὴς τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας Ἀνδρέας Μαυρομαμάτης, μεταγενέστερον δὲ ὁ Μητροπολίτης Κερκύρας Σεβαστιανός, Κέρκυρα, 1909.

⁵ ἔ. ἀ. σελ. 125.

⁶ Ὁ Ἰάσων, φαίνεται, εἶναι ὁ αὐτὸς μετὰ τὸν φιλοξενήσαντα ἐν Θεσσαλονίκῃ τὸν Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν πρβ. Πρ. Ἀπ. 17, 1-10. Περὶ ἀμφοτέρων ὁμιλεῖ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῇ του 16, 21.

Εἰκ. 1. Νοτιοανατολική ἀπομνηστικὴ τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Ἰάσωνος καὶ Σωσιπάρχου.

ὑπῆρξεν ὁ τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου. Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου οὐδεμία εἶδησις περιεσώθη. Μόνον ἐπὶ τῆς νήσου Πτυχίας τῶν ἀρχαίων, τοῦ σημερινοῦ Βίδου, διεσφάζετο μέχρι τοῦ 1799 ναῖσκος, ἀφιερωμένος εἰς τὸν ἅγιον Στέφανον, ἐξ οὗ καὶ μετὰ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι γνωστὴ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἡ νῆσος¹. Δὲν εἶναι ὁμοίως βέβαιον ἂν πρὸς τὸν ναὸν τοῦτον ἀναφέρονται αἱ «Πράξεις», ὅπως πιστεύει ὁ Μάρμορας².

Ἄλλὰ καὶ δύο ἄλλους ναοὺς ἀναφέρουν ὡς γνωστοὺς οἱ βίοι τῶν Ἁγίων. «Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Βασιλεὺς (Σεβαστιανὸς) ᾠκοδόμησε τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ ἀποστόλου ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ ἔνθα καὶ κατετέθη τοῦ ἁγίου Σωσιπάρχου τὸ λείψανον ὁμοίως καὶ τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν».

Καὶ τὴν μὲν «Μεγάλην Ἐκκλησίαν» ὁ Μάρμορας ἐταύτισε πρῶτος πρὸς τὴν «Παλαιόπολιν», ἔχων βεβαίως ὑπ' ὄψει του τὴν μέχρι καὶ σήμερον σωζομένην λαϊκὴν παράδοσιν. Συμφώνως πρὸς ταύτην ἡ ἁγία Κερκύρα, ἡ προσηλυτισθεῖσα εἰς τὸν Χριστιανισμὸν κόρη τοῦ βασιλέως Κερκυλλίνου³, εἶναι ὁ θεματοφύλαξ πλουσίων θησαυρῶν κεκρυμμένων εἰς τὰς κατακόμ-

¹ Ἡ νῆσος μετὰ τοῦ ναοῦ ἀνήκεν εἰς τὴν οἰκογένειαν Πιέρρη καταληφθεῖσα καὶ ὀχυρωθεῖσα ἐπὶ τῆς κατοχῆς τῶν δημοκρατικῶν Γάλλων (1797-1799). Κατεστράφη δὲ προφανῶς ὁ ναὸς κατὰ τὸν μέγαν βομβαρδισμὸν τῆς νησίδος ὑπὸ τῶν Ρωσσοτούρκων ἐν ἔτει 1799, πρβ. Σπ. Θεοτόκη οἱ Δημοκρατούμενοι Γάλλοι Κέρκυρα 1917.

² Μάρμορα, ἔ. ἀ. σ. 133 ὁ Μουστοξύθης δὲν παραδέχεται τοῦτο ἐν Delle Cose Corciresi σ. 686. Ἄν ὁ ἐπὶ τῆς νήσου Βίδου εἶναι ὁ ὑπὸ τῶν Πράξεων ἀναφερόμενος ναὸς,

τότε πρέπει μετὰ τοῦ Ρωμανοῦ νὰ πιστεύσωμεν ὅτι τὸ θυσιαστήριον, ὅπερ οἱ χριστιανοὶ ἱδρυσαν ἐν τῷ παρακειμένῳ τῇ πόλει νησιδίῳ ἔκειτο, ἐπὶ τῆς σημερινῆς δικορῦφου Ἀκροπόλεως, ἥτις ὡς νῆσος ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου. Ἴδε Β. Schmidt: Korkyraeische Studien, Leipzig, 1890, καὶ I. Ρωμανοῦ Κερκυραϊκὰ Οἱ Ἅγιοι Ἰάσων καὶ Σωσιπάρχου Κέρκυρα, 1903 (ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Βροκίνη).

³ Πρβ. Πράξεις.

βας τοῦ ναοῦ, τῶν ὁποίων ἡ εἴσοδος εὐρίσκεται εἰς τὸ ἱερόν αὐτοῦ. Ἡ θέσις ὅμως καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἀξιολογωτάτης ταύτης βασιλικῆς, τῆς ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου τιμωμένης, ὀδηγεῖ ἡμᾶς νὰ συμπεράνωμεν τὴν γένεσιν τοῦ τόσον διαδεδομένου αὐτοῦ λαϊκοῦ μύθου, τὸν ὁποῖον ὁ Κωνσταντῖνος Θεοτόκης περιέλαβεν εἰς τὰ διηγήματά του¹. Κεῖται ἡ ἐκκλησία αὕτη παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ βασιλικοῦ ἀγροκηπίου τοῦ mon Repos, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀσφαλέστατα εὐρίσκετο ἡ ἀκρόπολις καὶ περὶ αὐτὴν ἡ ἀρχαία πόλις, τῆς ὁποίας τὸ κέντρον καὶ τὴν ἀγορὰν μετὰ πολλῆς πιθανότητος τοποθετοῦν εἰς τοὺς περὶ τὴν Παλαιόπολιν τόπους². Διετήρησε λοιπὸν ὁ ναὸς τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἀρχαίας πόλεως, τῆς ὁποίας τὴν θέσιν καὶ τὸ ἐπισημότερον σημεῖον δεικνύει καὶ ὡς «Παλαιόπολις» εἶναι κοινῶς γνωστὴ σήμερον εἰς τοὺς ἐντοπίους. Καὶ ὅταν οἱ Μεσαιωνικοὶ «Κορφοὶ» ἔλαβον τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας πόλεως τὸ ὄνομα αὐτῆς διετήρησεν ἡ ὁμώνυμος Ἁγία, χάρις εἰς τὴν ἐξαιρετικὴν λατρείαν τῆς ὁποίας διεσώθη ὡς θρυλὸς ἡ ἀνάμνησις τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ παλαιοῦ καιροῦ. Καὶ ὡς ἀληθινοὶ θησαυροὶ κεῖνται κεκρυμμένοι ὑπὸ τὰς Χριστιανικὰς ἐκκλησίας τὰ ἐρείπια τῶν ναῶν καὶ τῶν βωμῶν τῶν ἀρχαίων, τὰ ὁποῖα ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἀμαθείας καὶ δουλείας διεφύλαξε μετὰ στοργῆς ἡ λαϊκὴ παράδοσις, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς θρυλικῆς Ἁγίας.

Ἡ σημερινὴ τῆς ἐκκλησίας κατάστασις καὶ ἡ οἰκοδομὴ δὲν εἶναι παλαιότερα τοῦ 17^{ου} αἰῶνος, τὰ θεμέλια ὅμως τῆς παλαιᾶς βασιλικῆς, τῆς χρονολογουμένης ἀπὸ τοῦ 4^{ου} αἰῶνος³ δύναται τις καὶ νῦν νὰ παρατηρήσῃ καὶ εὐκταίᾳ θὰ ἦτο συστηματικὴ ταύτης ἀνασκαφή. Ἐκ τῆς Παλαιοπόλεως προέρχεται καὶ ἡ νῦν ἐν τῷ Μουσεῖῳ ἀποκειμένη λιθίνη ἐνεπίγραφος πλάξ, ἡ ἀναφέρουσα τὸν ἱερομόναχον Ἀρσένιον Καλλοῦδην, διαδεχθέντα τὸν θεῖόν του Γεράσιμον Βλάχον, τὸν σοφὸν συγγραφέα τοῦ «Τετραγλώσσου θησαυροῦ», εἰς τὴν διοίκησιν τῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου. Ἡ ἐπιγραφὴ δημοσιευθεῖσα τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ⁴ ἔχει κατ' ὀρθὴν ἀνάγνωσιν ὡς ἑξῆς.

*Ἀρσένιος ἱερός Καλλοῦδης Κρής
αἴσια ρέζων
Μητρὶ Θεοῦ Μαρίῃ ἤρατο
τόνδε δόμον*

αχπ'

Τὸν δὲ ναὸν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, τὸν ὁποῖον ἀνήγειρε κατὰ τὰς «Πράξεις τῶν Ἁγίων» ὁ Σεβαστιανός, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἀναζητήσωμεν, ἀφοῦ ἐν αὐτῷ ἐτάφησαν καὶ ὁ Ἰάσων

¹ Περιοδ. Τέχνη Ἀθῆναι, 1898. Τόμ. Α'. σ. 10. Τὸ βιβλ. τῆς Κυρᾶς Κερκύρας.

² B. Schmidt ἔ. ἀ.

³ Ἡ χρονολογία τῆς κτίσεως τῆς παλαιᾶς βασιλικῆς εἰκάζεται ἐκ τῆς κατὰ τὴν δυτικὴν πρόσοψιν τοῦ ναοῦ ἐπιγραφῆς. Ἐδημοσιεύθη αὕτη πολλάκις μέχρι τοῦδε καὶ κατεχωρίσθη εἰς τὰς IG. Τελευταίως ἀνεδημοσίευσεν αὐτήν ὁ καθηγητὴς Γ. Σωτηρίου, ὅστις δίδει καὶ τὰς διαστάσεις τοῦ ναοῦ ἐν ΑΕ. 1929, σελ. 187 εἰκ. 45.

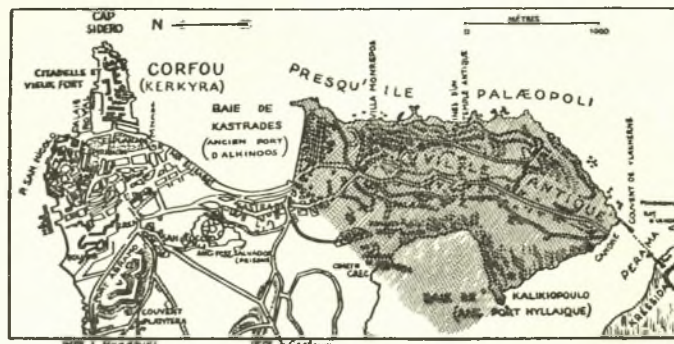
⁴ Ἐ. ἀ. σ. 17. Εἰς τὸν πρῶτον στίχον ὁ Ρωμανὸς ἀναγινώσκει ἀντὶ ἱερός, ἱερεὺς εἰς δὲ τὸν τρίτον ἀντὶ Μαρίῃ, χάριν.

Ἐκ τῆς Παλαιοπόλεως προέρχεται καὶ τὸ νῦν ἐν τῷ μουσεῖῳ Κερκύρας ἀποκείμενον ψηφιδωτόν, προερχόμενον πιθανῶς ἐκ τοῦ δαπέδου παλαιότερου Ρωμαϊκοῦ κτηρίου καὶ εὐρεθὲν τῷ 1846. Λεῖψανα Ρωμαϊκοῦ ὑδραγωγείου ἀνεκάλυψαν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1813 οἱ Γάλλοι ὑπὸ τὸν ναὸν ἐξ οὗ καὶ ὁ περὶ τῶν κατακομβῶν μῦθος. Μικρὰν ἀνασκαφὴν ἐνήργησεν ὁ Dörpfeld ἐν ἔτει 1912, ἀνεκάλυψε δὲ τεμάχια τοῦ αὐτοῦ ψηφιδωτοῦ καὶ τὴν σπουδαιότατην ἐπιγραφὴν τοῦ Ποπλίου Κορνηλίου τὴν ἀποκειμένην νῦν ἐν τῷ Μουσεῖῳ Κερκύρας.

καὶ Σωσίπατρος, τῶν ὁποίων οἱ τάφοι δεικνύονται σήμερον ἐν τῇ ἐπ' ὀνόματι αὐτῶν τιμωμένη ἐκκλησίᾳ. Ἐκεῖτο κατὰ τὰς «Πράξεις» εἰς τὸ «προσαρκτῶν μέρος τῆς πόλεως καὶ πλησίον τοῦ λιμένος». Εἶναι δὲ ἀρχαιολογικῶς ἐξηκριβωμένον ὅτι ἡ ἀρχαία πόλις ἔκειτο μέχρι τοῦλάχιστον τοῦ 6^{ου} μ. Χ. αἰῶνος ἐπὶ τῆς χερσονήσου τῆς σχηματιζομένης ὑπὸ τῶν δύο λιμένων, τοῦ «Ἀλκινόου» καὶ τοῦ «Υἱλαϊκοῦ» τῆς «Γαρίτσης» καὶ «τῆς λίμνης τοῦ Χαλκιοπούλου», ὅπως λέγονται σήμερον (εἰκ. 2). Ἐκ τῶν δύο τούτων ὁ ἐπισημότερος ἦτο ὁ πρῶτος, ὁ καὶ πολεμικὸς ναύσταθμος τῶν ἀρχαίων, πλησίον τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον αἱ οἰκίαι τῶν πλουσίων Κερκυραίων ἐμπόρων¹ καὶ παρὰ τὸν ὁποῖον ἀσφαλέστατα ὑπῆρχε κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἡ παλαιότερα βυζαντινὴ πόλις². Ἐκεῖτο λοιπὸν ὁ λιμὴν τοῦ Ἀλκινόου πρὸς Β τῆς παλαιᾶς πόλεως καὶ παρ' αὐτὸν «ἐν ἐπισήμῳ τόπῳ», ὠκοδόμησεν ὁ Σεβαστιανὸς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου διὰ νὰ στεγάσῃ τοὺς τάφους τῶν δύο Ἀποστόλων, χάρις εἰς τὴν ἐξαιρετικὴν λατρείαν τῶν ὁποίων ἐπεκράτησε μεταγενεστέρως καὶ ἐπ' ὀνόματι αὐτῶν νὰ τιμᾶται ὁ ναός.

Πότε ἐγένετο ἡ μεταβολὴ αὕτη τοῦ ὀνόματος τοῦ ναοῦ δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Θὰ ἐγένετο προφανῶς μετὰ τινὰ καταστροφὴν τοῦ παλαιότερου κτηρίου, ὥστε νὰ λησμονηθῇ μὲ τὸν καιρὸν τὸ ὄνομα τοῦ τιμωμένου Ἁγίου³. Καὶ τὴν καταστροφὴν αὐτὴν τοῦ παλαιότερου ναοῦ δὲν δυνάμεθα νὰ τοποθετήσωμεν πρὸ τοῦ 10^{ου} π. Χ. αἰῶνος, διότι ἐκ τοῦ πρὸς τὸν ἅγιον Ἀνδρέαν ἐγκωμίου τοῦ ἁγίου Ἀρσενίου⁴ πληροφοροῦμεθα ὅτι μεγαλοπρεπῶς ἐωρτάζετο ὁ ἅγιος Ἀνδρέας μέχρι τῶν μέσων τοῦλάχιστον τῆς 9^{ης} π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἐποίμιναι τὴν Κέρκυραν ὁ Ἀρσένιος. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἤκμαζεν ἡ Κέρκυρα καὶ ἐκοσμεῖτο διὰ λαμπρῶν καὶ μεγάλων ναῶν, ὅπως αὐτὸς ὁ ἅγιος Ἀρσένιος περιγράφει⁵. «ἡ πόλις ἡμῶν τείχεσι μακροῖς περιεῖληπται ἐκ λίθου τετραπέδου καὶ θαυμαστοῦ καὶ εἰς τρίχα συνηρμοσμένου, εἰ ναῶν μεγέθει καὶ κάλλει κεκοσμημένων λαμπρύνεται....».

Ἄλλὰ κατὰ τὸν 11^{ον} αἰῶνα ἡ Κέρκυρα ὑπέστη φοβερὰς καταστροφὰς καὶ δηώσεις, κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς μάλιστα τῶν Σαρακηνῶν καὶ πολὺ περισσότερον τῶν Νορμανδῶν, οἵτινες οὐχὶ ὀλιγώτερα κακὰ ἐπέφερον τότε καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα. Καὶ δὴ τῷ 1032 ἡ Κέρκυρα

Εἰκ. 2. Παλαιὸν σχεδιάσμα τῆς ἀρχαίας καὶ νέας πόλεως.

1 B. Schmidt ἔ. ἀ.

2 Δὲν εἶναι πιθανὸν τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰδρωμένου πιστευόμενον ὅτι ἡ παλαιὰ πόλις ἐγκατελείφθη παντελῶς μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Γότθων καταστροφὴν 6^{ου} μ. Χ. αἰῶνα. Α. Ἰδρωμένου: Ἱστορία τῆς Κερκύρας, Κέρκυρα, 1911.

3 Ἡ μεταβολὴ τῆς ὀνομασίας χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν δὲν εἶναι πρᾶγμα ἀσύνηθες. Διὰ διαφόρους λόγους, καταστροφῆς ἢ βεβηλώσεως, ἐγκαταλείπονται ἐκκλησίαι καὶ μετὰ παρέλευσιν χρόνου ἀποδίδονται εἰς τὴν λατρείαν, ὅτε ἔχει λησμονηθῇ ἡ προηγουμένη αὐτῶν ἀφιέρωσις. Περβ.

B. Schmidt: Das Volksleben der Neugriechen, Leipzig, 1871, σ. 47, C. Wachsmuth: Die Stadt Athen I. σ. 55. Ν. Πολίτου: Περὶ τῆς τοπογραφικῆς σημασίας τῶν ἐκκλησιῶν ἐν Ἑλλάδι Λαογρ. τ. 4 Ἀθῆναι 1912-1913.

4 Τὸ ἐγκώμιον ἐξέδωκεν ὁ Μουστοξύδης D. cose Core. App. XXIII.

5 Σπυρ. Λάμπρου Κερκυραϊκὰ Ἀνέκδοτα ἐκ χειρογράφων Ἁγ. Ὁσους κλπ. Ἀθῆναι, 1882. Ἐγκώμιον εἰς ἅγιον Θερίνον σελ. 11.

ἐπυρπολήθη ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν τῷ δὲ 1081 κατελήφθη ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν. Παρήκμασε τότε ἡ Κέρκυρα καὶ κατεστράφησαν, ὡς εἶναι φυσικόν, κατὰ μέγα μέρος ἡ πόλις καὶ τὰ μνημεῖα αὐτῆς. Τὴν αὐτὴν δὲ τύχην θὰ ὑπέστη τότε καὶ ὁ ἡμέτερος ναός.

Πολὺ διαφορετικὴ ἀντιθέτως παρουσιάζεται ἡ ὄψις τῆς Κερκύρας κατὰ τὸν 12^{ον} αἰῶνα¹. Ὑπὸ τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν νῆσον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην περιγράφεται ὡς πλουσία καὶ εὐφορος², ἀφοῦ συνεισέφερεν ἐνιαυσίως εἰς τὸ δημόσιον αὐτοκρατορικὸν ταμεῖον δεκαπέντε κύντάλια χρυσοῦ, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς 9 περίπου ἑκατομμύρια χρυσῶν δραχμῶν³. Εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην τῆς νέας ἀκμῆς τῆς Κερκύρας κατὰ τὸν 12^{ον} αἰῶνα πρέπει, νομίζομεν, νὰ ἀποδοθῆ ἡ κτίσις τοῦ μέχρις ἡμῶν, κατὰ καλὴν τύχην, διασωθέντος ὠραίου μνημείου. Ἄλλ' ἂν καὶ ἐλησμονήθη μετὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ ναοῦ καὶ ὁ ἐν αὐτῷ τιμώμενος Ἅγιος, δὲν ἔπαυσαν οἱ εὐσεβεῖς Κερκυραῖοι νὰ προσέρχωνται προσκυνηταὶ εἰς τοὺς τάφους τῶν κατὰ τὴν παράδοσιν πρώτων Ἀποστόλων τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν νῆσον. Ἡ λατρεία τῶν δύο Ἁγίων διετηρήθη μετὰ τοῦ τόσον ἀγαπητοῦ θρύλου τῆς ἁγίας Κερκύρας, ὅπως διατηροῦνται καὶ φυλάσσονται μετ' εὐλαβείας οἱ μῦθοι καὶ αἱ παραδόσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Εἰς τοῦτο ἀκριβῶς ὀφείλεται ἢ εἰς τοὺς δύο τοπικοὺς Ἁγίους ἀφιέρωσις τοῦ νέου ναοῦ, εἰς τὴν ἀκριβεστέραν χρονολόγησιν τοῦ ὁποίου, βοηθοῦν, μετὰ τῶν συμπερασμάτων τῆς ἱστορίας, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αὐτοῦ μορφή καὶ αἱ δύο ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ ἐντετοιχισμέναι ἐπιγραφαί.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

1. Δεξιὰ τῆς μεσαίας πύλης (εἰκ. 3).

† Ὁ φωτολαμπῆς καὶ περιβλεπτος δόμος
τῶν σοφωτάτων καὶ θείων ἀποστόλων
ὁ πρὶν ἄκοσμος ἐν σμικρότητι πέλων
νῦν περικαλλῆς καὶ περίδοξος ὄφθη
κάλλει Στέφανος ὁ κλεινὸς θυηπόλος
τοῦτον κατεκόσμησεν εὐσεβοφρόνως
εἰς λύτρον αὐτοῦ ψυχικῶν ὀφλ⁴ ΕΙ⁴ μά[των]
μνήμην ἀνεπίλ⁴ ΕΙπτον⁴ καὶ βρ[οτοῖς] κλέ⁴ Ως⁴

2. Ἀριστερὰ τῆς μεσαίας πύλης (εἰκ. 4).

† Μνημοσύνης τόδε τεῦξεν ΥΠC .. ICPCC σοφὸν
ἔργον Στέφανος θυ⁴ ΕΙπόλος⁴ ἀμπλακημάτων ψυχῆς
ποικιλόμορφον τῶν ἁγίων [Ἀποστόλων] [ἐπ]ὶ Θεο-
φάνους προέδρου ἐς εὐρέα ἤματα μνήμης.

1 Ἀνακαταληφθεῖσα ἐπ' ὀλίγον ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν (1147-1149) ἀπληθευρώθη ὑπὸ τοῦ Μανουήλ Α' Κομνηνοῦ κατόπιν μακρᾶς πολιορκίας. F. Chalandon Jean II Comnène et Manuel I Comnène Paris, 1912 τ. II σ. 328-333.

2 Ὑπερβολικαὶ φαίνονται αἱ μεμψιμοιρίαι τοῦ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 12ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13ου αἰῶνος ἀκμάσαντος Μητροπολίτου Κερκύρας Βασιλείου τοῦ Πεδιადίτου διὰ τὴν κακὴν κατάστασιν τῶν οἰκιῶν τῆς πόλεως Σπ. Λάμπρου ἔ.ά. σ. 49 (ἐπιστολὴ Πεδιადίτου πρὸς τὸν διδάσκαλον κύριον Κωνσταντῖνον τὸν Στιλβῆν).

3 I. Ρωμανοῦ: Γρατιανὸς Τζώρξης σελ. 120 Κέρκυρα, 1870 Οὐίλ. Μίλλερ - Σπυρ. Λάμπρου: Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι Ἀθήναι 1909-1910. Τόμ. Α. σ. 43. Ὁ δὲ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 12ου αἰῶνος ἀκμάσας Ἄραψ γεωγράφος Edrisi ἀναφέρει τὴν Κέρκυραν ὡς μεγάλην πόλιν καὶ ἀκμάζουσαν, ἔχουσαν ὄχυρὸν φρούριον καὶ γενναίους Ἑλληνας κατοίκους. Edrisi: Geographiae μετάφρ. Jauherbert Paris, 1840 Τόμ. Β'.

4 Ἀντὶ ὀφλημάτων, ἀνεπίληπτον, κλέος, θυηπόλος.

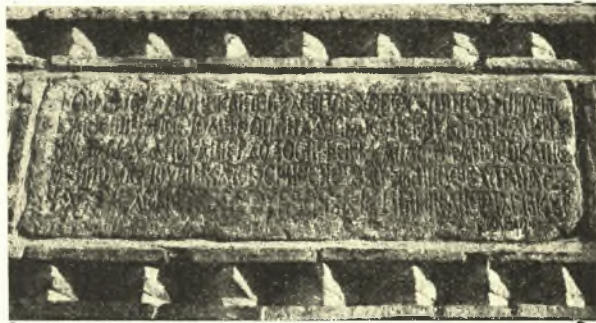
Τὰς ἐπιγραφὰς ἀναφέρει ὁ Μάρμορας παλαιότερον, μετ' αὐτὸν δὲ ὁ Spon καὶ ὁ Μουστοξύδης μετὰ πολλῶν σφαλμάτων δημοσιεύσαντες αὐτάς. Κακῶς ἐπίσης ἐξεδόθησαν εἰς τὸ CIG IV ἀρ. 8802. Πληρέστερον ἀνέγνωσαν ὁ Riemann, ὁ Ρωμανὸς καὶ ὁ Παπαγεωργίου¹.

Ἡ πρώτη τῶν ἐπιγραφῶν ἀναγιγνώσκεται εὐχερέστερον, ἀποτελουμένη ἀπὸ κανονικοῦς ἱαμβικοῦς τριμέτρους (δωδεκασυλλάβους), ἐξ αὐτῆς δὲ πληροφοροῦμεθα ὅτι τὸν παλαιὸν ναὸν ἀνεκαίνισεν ὁ ἱερεὺς Στέφανος, ὅστις ἐφρόντισε (ἢ καὶ ὁ ἴδιος ἐξετέλεσε) διὰ τὸν καλλιτεχνικὸν διάκοσμον τοῦ ναοῦ.

Τῆς δὲ δευτέρας δυσκόλως ἀναγιγνώσκεται ὁ πρῶτος στίχος τὸ σχῆμα ὅμως τῶν γραμμάτων καὶ τὸ ὕφος εἶναι σχεδὸν ὅμοια μετὰ τῶν τῆς πρώτης καὶ ἴδιος φαίνεται ὁ συντάκτης. Εἶναι δὲ καὶ αὕτη περισσότερον πολῦτιμος διὰ τὴν μνειάν τοῦ ἀγνώστου ἄλλοθεν ἀρχιεπισκόπου Κερκύρας Θεοφάνους. Ἀμφοτέρας τὰς ἐπιγραφὰς ὀρθῶς ἀπέδωκε πρῶτος ὁ Μουστοξύδης εἰς τὴν 12^{ην} μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα², ἐσφαλμένως ὅμως ὑπέλαβε τὸν Στέφανον τὸν ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ἀναφερόμενον «θυηπόλον» ὡς ἓνα τῶν ἀρχιεπισκόπων Κερκύρας, ἀφοῦ ρητῶς ἀναγράφεται ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν ἐπιγραφῶν ὅτι ἡ κτίσις τοῦ ναοῦ ἐγένετο ἐπὶ προέδρου³ (ἀρχιεπισκόπου) Θεοφάνους. Εἰς τὴν 12^{ην} ἐπίσης ἑκατονταετηρίδα ἀπέδωσαν αὐτάς ὁ Ρωμανὸς καὶ ὁ Παπαγεωργίου⁴.

Ἄλλ' ἂν τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων καὶ τὸ ὕφος καὶ αἱ λέξεις τῶν ἐπιγραφῶν δὲν ἀποτελοῦν τεκμήρια ἰκανὰ διὰ τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησιν αὐτῶν, εἶναι ἀπολύτως βέβαιον ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ ἐνετοιχίσθησαν ἐκεῖ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς κτίσεως τοῦ νέου ναοῦ καὶ ὅτι δὲν μετεκινήθησαν ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν τῶν θέσιν, τὴν πλαισιουμένην ὑπὸ ὀδοντωτῆς ταινίας.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ λοιπὸν μορφή καὶ ἡ ἐν γένει οἰκοδομικὴ τοῦ μνημείου εἶναι τὸ ἀσφαλέστερον βοήθημα διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν ἐπιγραφῶν, αἵτινες δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι παλαιότεραι τοῦ 12^{ου} αἰῶνος. Ἡ παραβολὴ τῶν ἡμετέρων ἐπιγραφῶν πρὸς ἄλλας παρομοίας φέρει ἡμᾶς πλησιέστερον πρὸς τὴν τῶν ἁγίων Θεοδώρων τῶν Ἀθηνῶν⁵ καὶ τὸ χρονολο-

Εἰκ. 3-4. Αἱ ἐπὶ τῆς δυτικῆς προσόψεως ἐπιγραφαί.

1 Marmora ἔ. ἀ. σελ. 144 Spon Misc. erud Antiqu. Sect. X. A. Mustoxidi Ill. Corc. II, 201 D. Cos. Corc. 404-406 Oth. Riemann: Recherches archéologiques sus les îles Ioniennes I Corfu Paris, 1897 σ. 33-34. I. Ρωμανοῦ: Κερκυραϊκὰ σ. 11. Σπυρ. Παπαγεωργίου: Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κερκύρας Κέρκυρα, 1920 σ. 188.

2 Εἰς τὴν 7^{ην} ἑκατοντ. ἀπέδωκε τὰς ἐπιγραφὰς ὁ Spon Misc. erud. Antiqu. Sect X.

3 Πρβ. S. Salaville: Le titre ecclesiastique de proedros dans les documents byzantins (Échos d'Orient) XXIX, 1930 σ. 416-436.

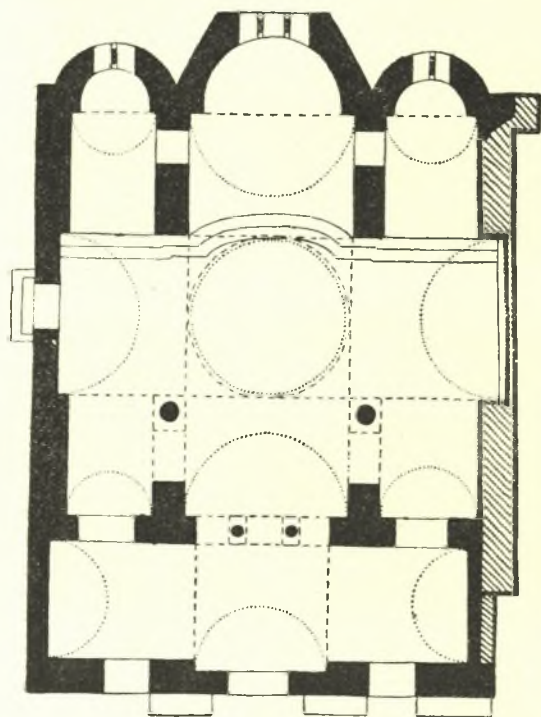
4 I. Ρωμανοῦ ἔ. ἀ. Σπ. Παπαγεωργίου ἔ. ἀ.

5 Ὄρθῶς νομίζω ἀπέδωκεν εἰς τὴν 12^{ην} ἑκατοντ. καὶ τὴν ἐπιγραφὴν καὶ τὸ μνημεῖον ὁ κ. Α. Ευγγόπουλος ἀκολουθῶν καὶ ἀσπαζόμενος τὴν γνώμην τοῦ ἐιδικωτάτου εἰς ταῦτα κ. Κωνσταντοπούλου. Ἴδε: Βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα ἐν

γημένον ἐπίγραμμα τῆς παρὰ τὸ Ναύπλιον ἀγίας Μονῆς, τῶν μέσων τοῦ 12^{ου} αἰῶνος. Ὅτι δὲ αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης διακρίνονται διὰ τὴν λιτότητα καὶ τὴν ἀπλότητα τοῦ ὕφους ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς προγενεστέρας τοῦ 11^{ου} αἰῶνος εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἀφιέρωσις εἶναι ἐπιδεικτικὴ καὶ πομπώδης, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς συμπέρασμα ἀσφαλὲς διὰ τὴν χρονολόγησιν ἐπιγραφῶν¹. Διότι ἐν προκειμένῳ ὁ ἡμέτερος Στέφανος, ὁ «κλεινὸς θνηπὸλος» μετὰ πολλῆς ἐπισημότητος καὶ πολὺ ὀλίγης μετριοφροσύνης ἐπαινεῖ καὶ ἑαυτὸν καὶ τὸ ἔργον του.

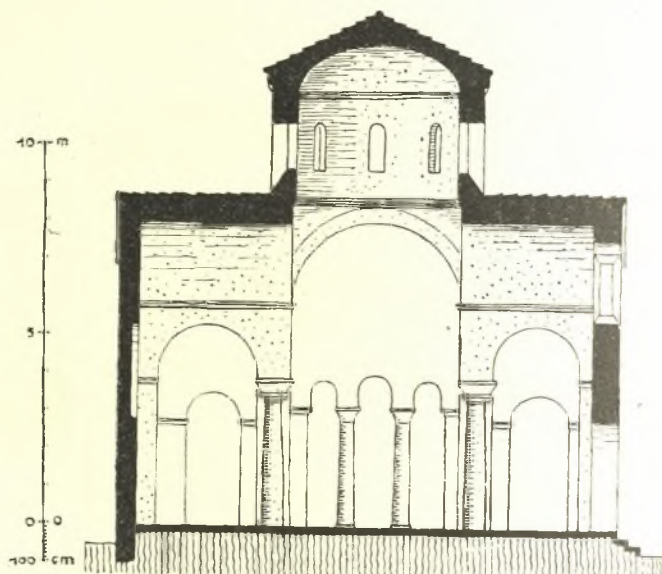
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

Ὁ ναὸς ἔχει ἐν κατόψει σχῆμα ὀρθογωνίου 16.30 μ. περίπου μήκους καὶ 12.20 μ. πλάτους (εἰκ. 5). Εἶναι δὲ σταυροειδῆς ναὸς μετὰ τρούλλου καὶ ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν δικιονίων ναῶν, εἰς τοὺς ὁποίους δηλ. ὁ τρούλλος στηρίζεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπὶ δύο κίωνων εὐρισκομένων εἰς τὴν ΒΔ καὶ ΝΔ γωνίαν τοῦ κεντρικοῦ

Εἰκ. 5. Κάτοψις τοῦ ναοῦ (σχέδιον H. Schleif).

στηρίζεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπὶ δύο κίωνων εὐρισκομένων εἰς τὴν ΒΔ καὶ ΝΔ γωνίαν τοῦ κεντρικοῦ

Εἰκ. 6. Τομὴ τοῦ ναοῦ κατὰ πλάτος (σχέδιον H. Schleif).

τετραγώνου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σχηματίζεται ὁ τρούλλος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τῶν δύο τοίχων, οἵτινες χωρίζουν τὸ ἱερόν κατὰ μῆκος, τῇ μεσολαβῆσει 4 σφαιρικῶν τριγώνων (εἰκ. 6 καὶ 7). Πρὸς τοὺς δύο κίονας ἀντιστοιχοῦν δυτικῶς δύο ἱκανῶς ἐξέχουσαι παραστάδες (0.90), προβάλλουσαι ἐκ τοῦ χωρίζοντος τὸν κυρίως ναὸν ἀπὸ τοῦ νάρθηκος τοίχου²,

ΔΕΝΑ II. 1899. σ. 125 ἔ. Εὐρετήριον Μεσαιωνικῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος τεύχος Β' ὑπὸ Α. Ευγγοπούλου Ἀθήναι, 1929 σ. 73 ἔ. καὶ Αἱ ἐπιγραφαὶ τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Θεοδώρων ἐν Ἐπετῆρ. τῆς Ἐταιρ. τῶν Βυζ. Σπουδῶν τόμ. 10^{ος} σ. 450 ἔ. Εἰς τὸ 3^{ον} τέταρτον τοῦ 11^{ου} αἰῶνος τοποθετεῖ τοὺς Ἀγίους Θεοδώρους ὁ H. Megaw, The Chronology of some Middle-byzantine churches BSA τ. XXXII σ. 90 ἔ.

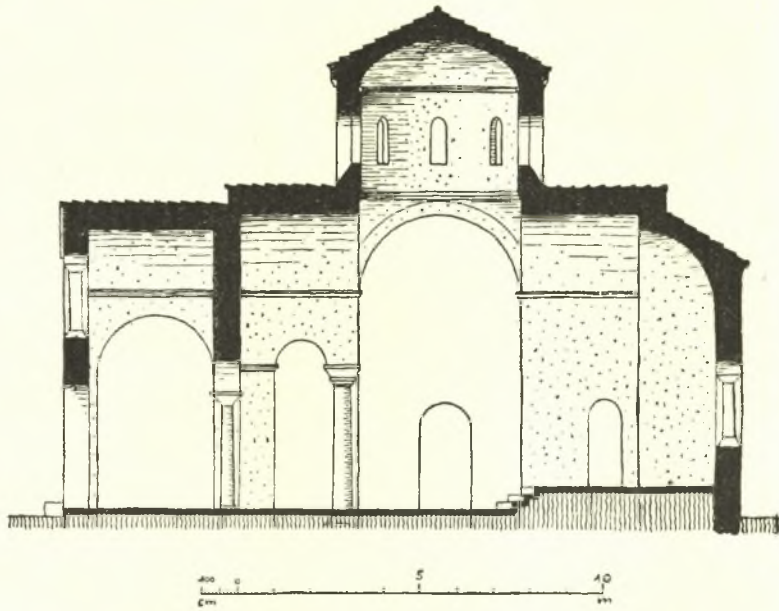
¹ V. Laurent, Nikolas Kalomalos et l'église des saints

Théodore à Athènes Ἑλληνικά τ. Ζ' σ. 72 ἔ. πρβ. καὶ Megaw, The date of H. Theodoroi at Athens BSA τ. XXXIII σ. 163 ἔ.

² Πρβ. τὴν ἐκκλησίαν τῆς Γαστούνης εἰς τὴν Ἥλιδα καὶ τὴν μεταγενεστέραν τῆς Εὐαγγελιστρίας τοῦ Μιστρά, G. Millet, L'école grecque dans l'architecture byzantine, Paris, 1916 εἰκ. 27 καὶ 141.

ἐξαιρείται δὲ οὕτω ἐντονώτερον ἢ δυτικὴ κεραία τοῦ ἐγγεγραμμένου σταυροῦ, ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὴν ἀνατολικήν, ἣτις χωρίζεται ἀπὸ τὰ γωνιαῖα διαμερίσματα, τῆς προθέσεως καὶ τοῦ διακονικοῦ, διὰ μακρῶν τοίχων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπιτυγχάνεται καὶ ἐσωτερικῶς ὁ χωρισμὸς τοῦ κυρίου σώματος τοῦ σταυροῦ ἀπὸ τῶν εἰς τὰς γωνίας αὐτοῦ σχηματιζομένων διαμερισμάτων, ἅτινα καλύπτονται διὰ χαμηλῶν καμαρῶν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ὑψηλὰς εὐρείας καμάρας τῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ. Ἡ αὐτὴ προσπάθεια παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸν χωρισμὸν τοῦ νάρθηκος. Δὲν συγκοινωνεῖ οὗτος ἐλευθέρως μετὰ τοῦ κυρίου ναοῦ ἀλλὰ χωρίζεται διὰ τοίχου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνοίγονται δύο θύραι (1.50) πρὸς τὰ γωνιαῖα διαμερίσματα ἐνῶ κατὰ τὸ μεσαῖον κλίτος δύο μονόλιθοι κίονες σχηματίζουν τρεῖς τοξωτὰς διόδους (1.10) ἢ τὸ λεγόμενον τρίβηλον¹ (εἰκ. 8). Ἡ χαρακτηριστικὴ αὕτη ἀρχιτεκτονικὴ ἰδιορρυθμία, κατὰ τὸ παράδειγμα παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν, ἐκτὸς τοῦ καθαρῶς οἰκοδομικοῦ λόγου στατικῆς, διὰ τὴν ἀσφαλεστέραν στερέωσιν τοῦ ὑπερκειμένου τοίχου, χρησιμεύει καὶ διὰ

Εἰκ. 7. Τομὴ τοῦ ναοῦ κατὰ μῆκος (σχέδιον H. Schleif).

τὸν χωρισμὸν τοῦ μεσαίου κλίτους ἀπὸ τὸν νάρθηκα, τοῦ ὁποίου ἡ μεσαία κατὰ μῆκος καμάρα εὐρίσκεται χαμηλότερον ἀπὸ τὴν πρὸς ἀνατολὰς συνεχιζομένην καμάραν τῆς καθέτου κεραιᾶς τοῦ σταυροῦ². Χαμηλότερα ἀκόμη ταύτης ἀλλ' ὑψηλότερα τῆς τῶν πλαγίων κλιτῶν εἶναι ἡ ἐγκαρσία καμάρα τοῦ νάρθηκος.

Ἡ ἐσωτερικὴ αὕτη διάταξις, τὸ διάφορον ὕψος τῶν καμαρῶν καὶ ὁ ἐπιμελής χωρισμὸς τῶν διαφόρων μερῶν διὰ τοίχων (εἰκ. 9), ἀφίνουν νὰ διαγράφεται ἐλευθέρως ὁ σταυρός, ὅστις ἐξωτερικῶς σχηματίζεται ἐντονώτερον ἀκόμη διὰ τῆς εἰς διάφορα ὕψη τοποθετήσεως τῆς στέγης τῶν ἐπὶ μέρος τμημάτων τοῦ ναοῦ. Χαμηλότεραι κεῖνται αἱ ἀπλαῖ μονοκλινεῖς στέγαι τῆς προθέσεως τοῦ διακονικοῦ καὶ τῶν πρὸς Δ γωνιαίων διαμερισμάτων, ὑπὲρ τὰς ὁποίας ὑψοῦται ἡ μονοκλινὴς ἐπίσης στέγη τῆς ἐγκαρσίας καμάρας τοῦ νάρθηκος, διακοπτομένη ἐκ τοῦ ἀετώματος τῆς καθέτου αὐτοῦ καμάρας. Ἀκολουθοῦν δὲ ἔτι ὑψηλότεραι αἱ στέγαι τῶν δύο μεγάλων καμαρῶν, αἵτινες σχηματίζουν τὸν σταυρὸν εἰς τὸ κέντρον τοῦ ὁποίου ὑψοῦται ραδινὸς ὁ τροῦλλος. Διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτὴν συμμετρίαν τῆς στέγης, ἐξικνουμένης διαδοχικῶς ἀπὸ τὰ χαμηλότερα μέρη εἰς τὸν τροῦλλον, ἡ ἐξωτερικὴ ἄποψις εἶναι

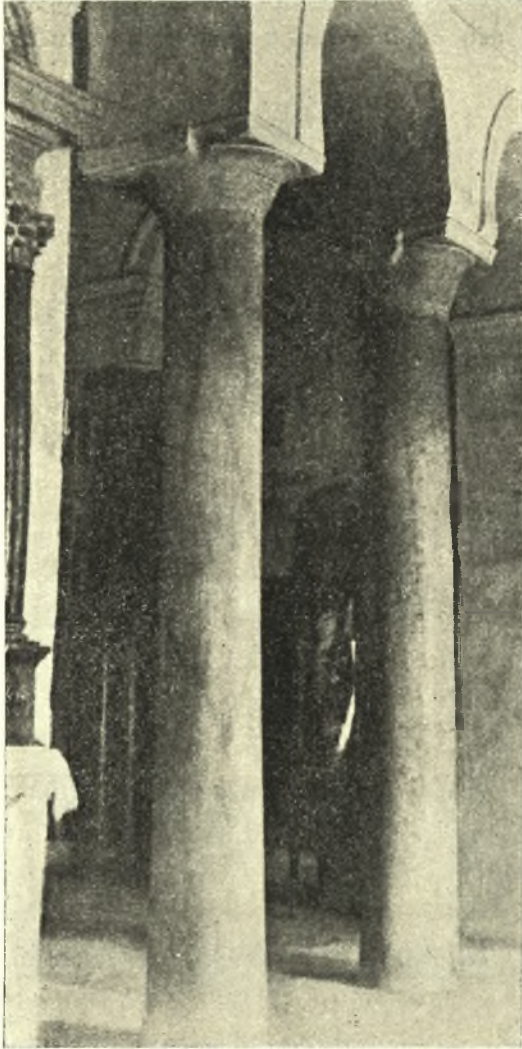
¹ Περὶ τοῦ τριβήλου πρβ. Γ. Σωτηρίου ΑΔ 1918 Παρ. σ. 10 καὶ τοῦ αὐτοῦ, Αἱ χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας

ΑΕ 1929 σ. 33 καὶ 248 ἔ.

² Πρβ. G. Millet, ἔ. ἄ. σ. 144.

μοναδική και τὸ μνημεῖον παρὰ τὰς μεγάλας διαστάσεις του ἀποτελεῖ ἐξαιρετικὸν παράδειγμα πλαστικότητος τοῦ ἐξειλιγμένου σταυροειδοῦς τύπου (*εἰκ. 10*).

Ἐπὶ ἐκατέρᾳ τῶν πλαγίων πλευρῶν ἡ ἐγκαρσία μεγάλη καμάρα τοῦ σταυροῦ σχηματίζει ἀέτωμα, τὸ ὁποῖον διακόπτει, ὅπως καὶ εἰς τὸν νάρθηκα, τὴν εὐθείαν γραμμὴν τῆς στέγης. Ἄλλ' εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν ἡ γραμμὴ αὕτη δὲν εἶναι συνεχῆς ἀλλ' ἐξέχει ὀλίγον ἀπὸ τὴν γραμμὴν τῆς στέγης τοῦ νάρθηκος (0.60), σχηματίζουσα γωνίαν (*εἰκ. 11*). Τοιαύτη δὲν ἦτο βεβαίως ἡ ἀρχικὴ μορφή τοῦ νοτίου τοίχου, ὅστις ἀνηγέρθη ἢ ἐπεσκευάσθη εἰς μεταγενεστέρους χρόνους. Εἰς τοῦτο ἀκριβῶς ὀφείλεται καὶ ἡ ἔλλειψις πάσης κεραμικῆς διακοσμήσεως αὐτοῦ καὶ ἡ παντελῶς διάφορος τοιχοδομία (πρβ. εἰκ. 1).

Εἰκ. 8. Τὸ τρίβηλον τοῦ ναοῦ.

ΑΙ ΑΨΙΔΕΣ ΚΑΙ Ο ΤΡΟΥΛΛΟΣ

Τὰ τρία κλίτη καταλήγουν εἰς τρεῖς ἀψίδας ἐξ ὧν ἡ μεσαία εἶναι τρίπλευρος αἱ δὲ δύο πλαγίαι ἡμικυκλικαί, κατὰ τὸ πρότυπον τῶν βασιλικῶν¹ (*εἰκ. 12 καὶ 13*). Τρίλοβον παραθύρον ἐπὶ τῆς μεσαίας καὶ δίλοβα ἐπὶ τῶν πλαγίων ἀψίδων δίδουν φῶς εἰς τὸ ἱερόν. (2-2,35 × 0.50 - 0.55). Ὁ δὲ τρούλλος εἶναι ὀκτάγωνος κατ' ἰσοδομικὸν τρόπον ἐκτισμένος φέρων εἰς τὰς γωνίας κίονας ἀποτελουμένους ἐξ ἐπαλλήλων μικρῶν πωρίνων σπονδύλων ἐχόντων τὸ αὐτὸ πάχος πρὸς τοὺς ὀρθογωνίους πωρολίθους τῶν πλευρῶν. Οὕτως αἱ μεταξὺ τῶν ἀρμῶν τῶν ἰσοῦψῶν πωρολίθων καὶ τῶν σπονδύλων τῶν κίωνων τιθέμεναι πλίνθοι ἀποτελοῦν συνεχεῖς γραμμάς, αἵτινες χωρίζουν κανονικοὺς δόμους καὶ περιθέουσι ἀδιάσπαστοι τὸν τρούλλον μέχρι τῶν λοβῶν τῶν

ἐφ' ἐκάστης τῶν πλευρῶν ἀνοιγομένων παραθύρων. Οἱ κίονες δὲν ἐξέχουν ἀπὸ τὴν εὐθυγραμμίαν τῶν πλευρῶν² ἀλλὰ φαίνονται ὡς νὰ εἶναι ἐσφηνωμένοι ἐντὸς τῶν εἰς τὰς γωνίας τοῦ τρούλλου σχηματιζομένων ἡμικυλινδρικών ἐσοχῶν, χωριζόμενοι ἀπὸ τὰς πλευρὰς δι' αὐλάκων, οἷτινες ἀφίνουν εἰς αὐτοὺς αὐτοτέλειαν καὶ ἐλευθερίαν.

¹ Πρβ. καὶ τὸν ναὸν τῆς Σκριποῦς Μ. Σωτηρίου ΑΕ 1931 σ. 119 ἔ. Παράδειγμα τῆς ἡμικυκλικῆς ἀψίδος ἀναφέρει ὁ Millet ἔ. ἀ. σ. 189.

² Ἐξέχοντας κίονας παρατηρεῖ τις εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν τῆς Μονεμβασίας καὶ τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς Δαφνίου.

ΑΝΟΙΓΜΑΤΑ

Ὁ κυρίως ναὸς φέρει νῦν τέσσαρας τοξωτὰς θύρας ἐκ τῶν ὁποίων τρεῖς εὐρίσκονται εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν (1.30-1.60) ἢ δὲ ἄλλη εἰς τὴν βορείαν¹, κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ ἐγκαρσίου σκέλους, ἀντίστοιχος τῆς ὁποίας πιθανῶς θὰ ὑπῆρχε καὶ εἰς τὴν νοτιὰν πλευρὰν. (εἰκ. 14). Τὰ τόξα ὁμῶς τῆς μεσαίας θύρας τῆς δυτικῆς πλευρᾶς καὶ τῆς βορείας θύρας εἶχον καταστραφῆ καὶ ἀντικατασταθῆ διὰ λιθίνων ὑπερθύρων, ἐπεσκευάσθησαν δὲ νῦν κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν λοιπῶν θυρῶν καὶ ἠνοίχθησαν τὰ διὰ κοινῆς λιθοδομίας πεφραγμένα ἄνωθεν τῆς βάσεως τοῦ τόξου μέρη (εἰκ. 15).

Τὰ παλαιὰ παράθυρα τοῦ ναοῦ ἦσαν πεφραγμένα διὰ κοινῆς λιθοδομίας ἐπίσης, ἐκτὸς ἑνὸς διλόβου εὐρισκομένου ἄνωθεν τῆς μεσαίας δυτικῆς θύρας καὶ τῶν μονόλοβων τοῦ τρούλλου. Ἄντ' αὐτῶν εἶχον μεταγενεστέρως κατασκευασθῆ τὰ ἀπλᾶ τετράγωνα παράθυρα, τὰ εὐρισκόμενα κατὰ τὴν βορείαν καὶ νοτιὰν πλευρὰν τοῦ ἱεροῦ καὶ τὰ ἡμικυκλικά τῶν ἀετωμάτων τοῦ ἐγκαρσίου σκέλους τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ ΒΔ γωνιαίου διαμερίσματος.

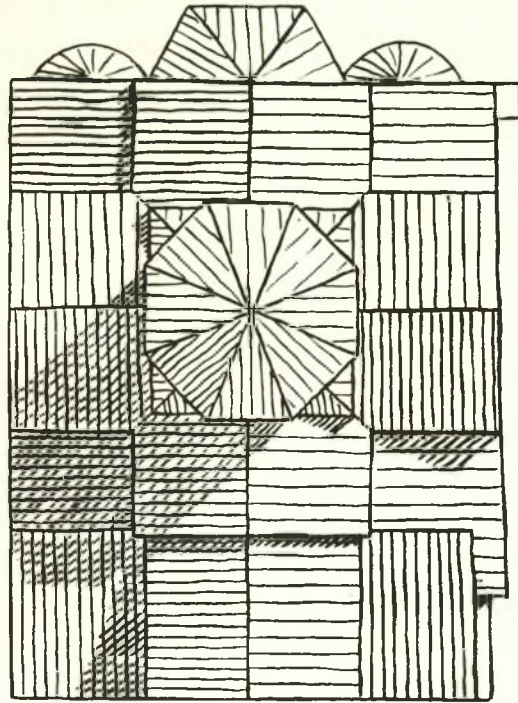
Κατὰ τὴν νέαν ἀποκατάστασιν τοῦ ναοῦ ἐκλείσθησαν τὰ νέα παράθυρα καὶ ἠνοίχθησαν τὰ παλαιά, εὐχερῶς διαγραφόμενα ἐκ τῆς διαφόρου τοιχοδομίας, ἥτοι τὰ δίλοβα παράθυρα τῆς προθέσεως καὶ τοῦ διακονικοῦ, τὸ τρίλοβον τῆς μεσαίας ἀψίδος καὶ ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς, ἓν μονόλοβον εἰς τὸν νάρθηκα καὶ ἕτερον δίλοβον ἄνωθεν τῆς θύρας, ἐπὶ τοῦ ἀετώματος τοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ σταυροῦ (εἰκ. 16).

Τὰ δίλοβα καὶ τρίλοβα παράθυρα φέρουν μαρμαρίνους διαχωριστικούς κιονίσκους μετὰ πυραμιδοειδῶν βάσεων καὶ ἐπιθημάτων. Αἱ θύραι καὶ τὰ παράθυρα περιβάλλονται ὑπὸ τοξωτῶν πλινθίνων πλαισίων, ἅτινα φθάνουν μόνον μέχρι τῆς γεννήσεως τῶν τόξων καὶ διπλασιάζονται εἰς τὰ παράθυρα τοῦ τρούλλου. Τὰ πλαίσια δὲ ταῦτα περιβάλλονται ὑπὸ ὀδοντωτῆς ταινίας ἣτις κάμπτεται κάτω ὀριζοντιῶς καὶ ἢ συνεχίζεται ἑκατέρωθεν ἐπὶ τῶν τοίχων, συνδέουσα εἰς τὴν πρόσοψιν τὰ τόξα

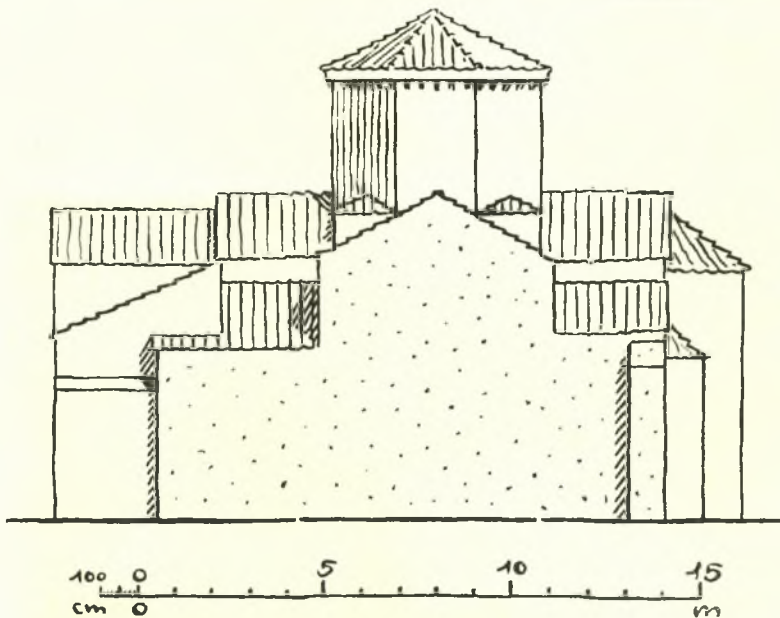
¹ Ἡ ὄραία ξυλόγλυπτος θύρα (17^{ου} αἰῶνος) ἐτοποιηθῆθη ἐκεῖ φροντίδι τῆς Ἰονίου Ἐταιρείας ληφθεῖσα ἐκ τοῦ τελευταίως κατεδαφισθέντος ναοῦ τοῦ Ἐσταρωμένου.

Εἰκ. 9. Νοτιοδυτικὸν γωνιαῖον διαμέρισμα.

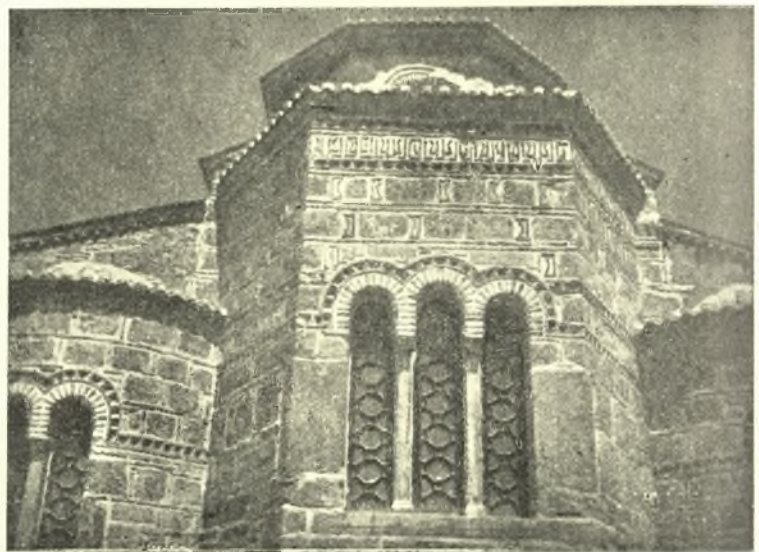

Εἰκ. 10. Λιτῆρες τῆς στέγης (σχέδιον H. Schleif).

Εἰκ. 11. Βορεία ἄποψις τῆς στέγης (σχέδιον Η. Schleif).

τεμάχια κίωνων εὐρισκόμενα ἐντὸς τοῦ κήπου τῆς ἐκκλησίας δὲν ἀφίνουν καμμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι ὁ χριστιανικὸς ναὸς κατέλαβε τὴν θέσιν ἀρχαιότερου τινὸς ἱεροῦ. Τοῦναντίον τὰ ἄνω μέρη τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ μετὰ τοῦ τρούλλου εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ μικρῶν πωρίνων ἐπίσης λίθων κατ' ἰσοδομικὸν τρόπον τεθειμένων καὶ περιβαλλομένων κατὰ τοὺς ὀριζοντίους καὶ καθέτους ἀρμούς ὑπὸ πλίνθων. Οἱ κατακόρυφοι ἀρμοὶ φέρουν συχνάκις ἀντὶ μιᾶς δύο ἢ καὶ τρεῖς πλίνθους ἢ ἀπλὰ κουφικὰ γράμματα σχήματος Κ συνήθως¹ (πρβ. εἰκ. 13). Τὸ ἰσοδομικὸν τοῦτο σύστημα κατὰ τὸ ὁποῖον ἦσαν κατεσκευασμένα τὰ τεῖχη καὶ οἱ ναοὶ τῆς Κερκύρας ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ ἁγίου Ἀρσενίου, εὐρίσκομεν αὐτὸ συνεχιζόμενον κατὰ παράδοσιν μετὰ δύο αἰῶνας εἰς τὰ μνημεῖα τῆς πατρίδος του.

Εἰκ. 12. Ἡ μεσαία ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ.

ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΙΣ ΤΩΝ ΤΟΙΧΩΝ

Τὴν κεραμοπλαστικὴν διακόσμησιν τῶν τοίχων ἀποτελοῦν αἱ ὀδοντωταὶ ταινίαι καὶ τὰ

¹ Τὴν τοιχοδομίαν ταύτην τοῦ ναοῦ δὲν δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν εἰς τὸν νότιον τοῖχον, ὅστις ἀνωκοδομήθη

πολὺ μεταγενέστερον ἐκ μικρῶν λιθαρίων καὶ ἀφθόνου χρήσεως ἀμμοκονιάματος.

Εἰκ. 13. Δεξιὰ ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ.

κουφικά. Αἱ ὀδοντωταὶ ταινίαι δὲν περιβάλλουν μόνον ὅλα τὰ ἀνοίγματα τοῦ ναοῦ, τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰς κουφικὰς ζῶνας ἀλλ' εὗρισκονται τοποθετημέναι καὶ κάτωθεν ἀκριβῶς τῶν γείσων τῆς στέγης, συνεχιζόμεναι δίκη

Εἰκ. 14. Ἀπομὲς τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ.

ἀλύσεως καὶ ἐπιστέφουσαι τοὺς τοίχους τοῦ ναοῦ. Τὴν τόσον ἀπλὴν καὶ ἀπέριττον ὄψιν τῶν τοίχων τῶν κατεσκευασμένων ἀπὸ ἐπαλλήλους κανονικοῦς δόμους χωριζομένους, ὡς εἶδομεν, διὰ σειρᾶς πλίνθων πλουτίζουν κουφικαὶ ζῶναι πλαισιούμεναι ὑπὸ ὀδοντωτῆς ταινίας. Αἱ κουφικαὶ ὅμως αὗται ζῶναι δὲν χρησιμοποιοῦνται μετὰ σπατάλης ἀλλ' εἶναι μᾶλλον στεναί, ἔχουσαι τὸ πάχος τῶν δόμων καὶ ὑψηλὰ τοποθετημέναι, κάτωθεν τῆς στέγης καταλαμβάνουσαι τὴν θέσιν τοῦ ὑψηλοτέρου δόμου. Εὗρισκονται οὕτως ἐπὶ τῆς μεσαίας καὶ τῆς βορείας ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ καὶ τῶν δύο πρὸς βορρᾶν γωνιαίων διαμερισμάτων (πρβ. εἰκ. 12, 13, 15). Μόνον ἐπὶ τῆς μεσαίας ἀψίδος ἐπαναλαμβάνεται ἡ κουφικὴ ζώνη καὶ χαμηλότερον, εἰς τὸ ὕψος τῶν τόξων τοῦ τριλόβου παραθύρου.

Εἰκ. 15. Βορεία πλευρὰ τοῦ ναοῦ μετὰ τὰς ἐπισκευάς.

Ὁ Millet¹ διακρίνει τέσσαρας τύπους κουφικῆς διακοσμῆσεως. Εἰς τὸν τρίτον ἐκ τούτων κατατάσσει τὰς διακοσμῆσεις τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀργολίδος, ἐν αἷς αἱ κουφικαὶ ζῶναι

1 Ἐ. ἀ. σ. 252 ἔ.

έναλάσσονται μετὰ τῶν ὀδοντωτῶν ταινιῶν. Τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων εἶναι καὶ ἐδῶ ἀπλοῦν ἄνευ καμπυλῶν καὶ ἐνθυμίζει τὴν κουφικὴν γραφὴν. (εἰκ. 17). Πρὸς τὸν τύπον αὐτὸν καὶ μάλιστα πρὸς τὴν κάτωθεν τῆς ὀδοντωτῆς ταινίας δευτέραν ζώνην (ἁγία Μονή, Μέρμπακα),

Εἰκ. 16. Βορεία πλευρὰ πρὸ τῆς ἐπισκευῆς τῆς θύρας καὶ τῶν παραθύρων.

ὁμοιάζουν αἱ διακοσμήσεις τοῦ ἡμετέρου ναοῦ. Ἄλλ' ἐδῶ ὁ διακοσμητικὸς ρόλος τῶν ὀδοντωτῶν ταινιῶν εἶναι ἐντελῶς δευτερεύων. Ἡ ὀδοντωτὴ ταινία δὲν έναλάσσεται ὡς αὐτοτελὲς κόσμημα μετὰ τῆς κουφικῆς ζώνης, ἀλλὰ περιβάλλει αὐτήν, ὡς ἐν πλαισίῳ, διὰ νὰ ἐξάρη περισσότερον τὴν διακοσμητικὴν σημασίαν τῶν κουφικῶν. Καὶ αἱ κουφικαὶ ὁμοῦς αὐταὶ διακοσμήσεις, ὑψηλὰ τοποθετημέναι καὶ σχηματοποιημέναι, δὲν διακόπτουν τὴν κανονικὴν διάταξιν τῶν δόμων ἀλλ' ἐνθυ-

μίζουν ζυφόρους ἀρχαίων ναῶν καὶ δὲν ἀφαιροῦν τίποτε ἀπὸ τὸν κλασσικὸν σοβαρὸν χαρακτῆρα τοῦ μνημείου, ἀνήκοντος εἰς τὸν ρυθμὸν τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ ἑλλαδικοῦ τύπου.

Γ Λ Υ Π Τ Α

Ἐντελῶς πτωχὸς εἶναι ὁ γλυπτικὸς διάκοσμος τοῦ ναοῦ. Οἱ ἐκ κυανοῦ μαρμάρου ἀρράβδωτοι κίονες, ἐφ' ὧν στηρίζεται ὁ τροῦλλος, φαίνεται ὅτι ἐλήφθησαν ἐκ παλαιότερου εἰδωλοατρικοῦ μνημείου, δι' ὃ καὶ ἐχαράχθη σταυρὸς κατὰ τὸ μέσον αὐτῶν, διὰ τὴν νέαν χρησιμοποίησιν εἰς χριστιανικὸν ναόν. Φέρουν δὲ οὗτοι κιονόκρανα, ἔχοντα τὸ σχῆμα ἀνεστραμμένης βάσεως κορινθιακοῦ κίονος καὶ βαρέα, ἀπλᾶ καὶ ἄνευ διακοσμήσεων ἐπιθήματα τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ τύπου (πρβ. εἰκ. 9). Ἀπλοῖ ἀρράβδωτοι ἐπίσης ἐκ λευκοῦ λίθου εἶναι οἱ κίονες τοῦ τριβήλου, φέροντες κυλινδρικὰ κιονόκρανα μετ' ἐγγεγλυμένου σταυροῦ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν (πρβ. εἰκ. 8). Τὰ δὲ κιονόκρανα τῶν διαχωριστικῶν κιονίσκων τῶν διλόβων καὶ τριλόβων παραθύρων, ἔχουν ἐπίμηκες σχῆμα διὰ νὰ καταλαμβάνουν ὅλον τὸ πάχος τῶν βάσεων τῶν πλινθίνων τόξων καὶ φέρουν ἐσωτερικῶς μὲν σταυρόν, ἐκ τοῦ κάτω σκέλους τοῦ ὁποίου φύεται ἐκατέρωθεν ἀκανθοειδὲς κόσμημα¹, ἐξωτερικῶς δὲ ἐν κύκλῳ ἐγγεγραμμένον ἐξάφυλλον. Ἐκ τοῦ παλαιοῦ λιθίνου τέμπλου τοῦ ναοῦ εὑρέθησαν δύο τεμάχια, ἐντετοιχισμένα ἐντὸς τῶν παραθύρων τῆς ἀψίδος. Τὸ ἐν ἐκ τούτων εἶναι πλάξ

Εἰκ. 17. Κουφικὴ ζώνη ἐκ τῆς μεσαίας κόγχης τοῦ ἱεροῦ (σχέδιον Η. Schleif).

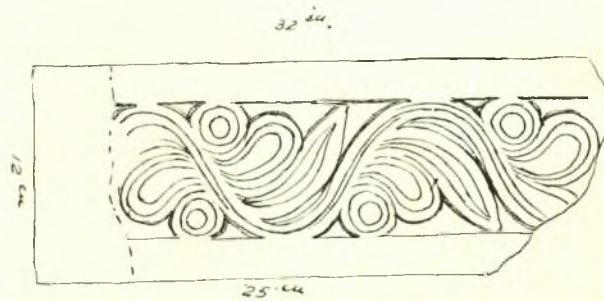
¹ Πρβ. Schultz καὶ Barnsley The Monastery of Saint Luke of Stiris in Phokis. London, 1901, πίν. 27.

ἐκ πώρου λίθου (0.57×0.42) καὶ προέρχεται ἐκ τοῦ θωρακίου τοῦ τέμπλου (εἰκ. 18). Ἡ διακόσμησις αὐτῆς ἀποτελεῖται ἐκ τριπλῆς ταινίας ἣτις ἀναδιπλοῦται κατὰ τὸ μέσον εἰς κόμβον καὶ προχωρεῖ πλαγίως, σχηματίζουσα ρομβοειδῆς κόσμημα, ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ ὁποίου ἐντὸς κύκλου ὑπάρχει ῥόδαξ. Ἐντὸς τῶν μεταξὺ τοῦ περιθωρίου καὶ τοῦ ῥόμβου σχηματιζομένων τριγώνων εἶναι ἐγγεγραμμένον ἐξάφυλλον καὶ κατὰ τὴν συνεχιζομένην γωνίαν ἀκανθοειδῆς. Τὸ δὲ ἕτερον μαρμάρινον τεμάχιον (0.32×0.13) προέρχεται ἐξ ἐπιστυλίου τοῦ τέμπλου καὶ φέρει ἀναγλύφους παραστάσεις κατὰ τὰς δύο συνεχομένας πλευράς. Καὶ ἡ μὲν μία

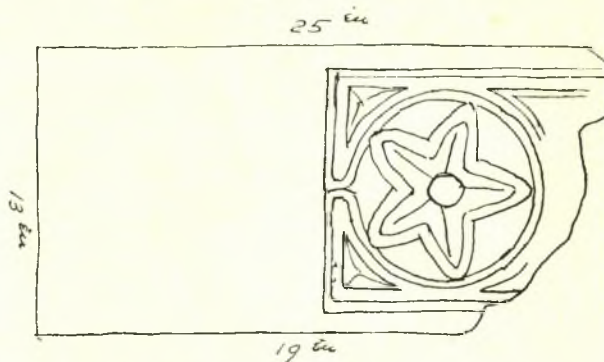

Εἰκ. 18.

Πωρὴν πλάξ ἐκ τῶν θωρακίων τοῦ τέμπλου.

Εἰκ. 19. Ἐμπροσθία πλευρὰ ἐπιστυλίου ἐκ τοῦ τέμπλου.

Εἰκ. 20. Ἡ κάτωθεν πλευρὰ τοῦ ἐπιστυλίου τοῦ τέμπλου.

(Εἰκ. 19 καὶ 20. Σχ. Ἰούλ. Σακελλαρίου).

ἐκ τούτων (εἰκ. 19), χρησιμεύουσα ὡς ἐμπροσθία ὄψις τοῦ ἐπιστυλίου, φέρει συνεχῆς ἀκανθοειδῆς κόσμημα, ἡ δὲ ἄλλη ἀποτελοῦσα τὴν κάτωθεν πλευρὰν (εἰκ. 20) φέρει διακόσμησιν, παριστῶσαν πεντάφυλλον ἄνθος ἢ ἀστέρα, διακοπτομένην ὁμως διὰ νὰ ἀφήσῃ θέσιν εἰς τὸν κιονίσκον τοῦ τέμπλου.

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΙ

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παπαγεωργίου¹ ὁ ναὸς ἦτο κατάκοσμος ἐσωτερικῶς ἐκ τοιχογραφιῶν, αἵτινες ὁμως κατὰ τὸ 1820 ἐπεχρίσθησαν ὑπὸ τῶν κτητόρων τοῦ ναοῦ δι' ἀσβέστου καὶ κατεστράφησαν. Τὴν μαρτυρίαν αὐτὴν ἀπέδειξεν ἀληθῆ ἡ ἀποκάλυψις τοιχογραφίας εἰς τὸν νάρθηκα, ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ, ἣτις παριστᾷ τὸν ἅγιον Ἀρσένιον καὶ ἀνάγεται εἰς τὸν 12^{ον} αἰῶνα (εἰκ. 21). Λεῖψανα τοιχογραφιῶν δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ καὶ ἐπὶ

¹ Περβ. Παπαγεωργίου ἔ.ἀ. σ. 189.

τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ νάρθηκος καὶ ἐξωτερικῶς, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς μεσαίας θύρας, μίαν τῶν ὁποίων παριστᾷ τὸν ἅγιον Ἰάσωνα. Ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν τούτων τοιχογραφιῶν συμπεραίνομεν ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἐξωνάρθηξ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ.

ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΑΙ ΤΥΧΑΙ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

Ἐκτὸς τῶν προμνησθέντων βίων τῶν Ἀγίων μεταγενεστέρα πηγὴ διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ μνημείου εἶναι ὁ χρονογράφος Γεώργιος Φραντζῆς κατὰ τὴν 15^{ην} ἑκατονταετηρίδα¹. Συμ-

Εἰκ. 21. Τοιχογραφία ἐκ τοῦ νάρθηκος παριστώσα τὸν ἅγ. Ἰασόνιον.

φώνως πρὸς τοῦτον ὁ Δεσπότης τῆς Πελοποννήσου Θωμᾶς ὁ Παλαιολόγος, μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς χώρας αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων, κατέφυγε μετὰ τῆς οἰκογενείας του καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἀρχόντων εἰς Κέρκυραν τὴν 28^{ην} Ἰουλίου τοῦ 1460. Τὸν Δεσπότην ἀκολουθῶν καὶ ὁ Φραντζῆς ἦλθε καὶ αὐτὸς εἰς Κέρκυραν τὴν 2^{αν} Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους μετὰ τοῦ Νικολάου Μελισσηνοῦ. Ἐνεκεν ὁμοῦς θανατηφόρου ἐπιδημίας ἐνσκηψάσης εἰς τὴν πόλιν, οἱ ἀτυχεῖς πρόσφυγες κατέφυγον «ἐν τοῖς περιχωρίοις» καὶ δὴ ὁ μὲν Δεσπότης μετὰ τῆς οἰκογενείας του εἰς τὸ μέγρι καὶ σήμερον σφζόμενον χωρίον Χλωμόν, πρὸς τὸ νότιον μέρος τῆς νήσου, ὁ δὲ Φραντζῆς εἰς Μολυβατινὰ καὶ μετ' ὀλίγον εἰς τὴν παρὰ τὴν πόλιν μονὴν τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ. Ἐκεῖ εὕρισκόμενος ὁ Φραντζῆς συνεδέθη διὰ φιλίας «μετὰ τοῦ καλοκαγαθοῦ φίλου καὶ πνευματικοῦ πατρὸς Δωροθέου, εὕρισκομένου εἰς τὴν μονὴν τῶν ἁγίων ἀποστόλων Ἰάσωνος καὶ Σωσιπάρχου», χάριν τοῦ ὁποίου καὶ μετόφησε πλη-

σιέστερον εἰς τι κελλίον τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ ἐπονομαζομένου τοῦ Ταρχανιώτου. Ἐθρήνησεν ὁμοῦς μετ' ὀλίγον ὁ Φραντζῆς τὸν θάνατον καὶ τοῦ πατρὸς Δωροθέου καὶ τῆς συζύγου τοῦ Δεσπότη Αἰκατερίνης, θυγατρὸς τοῦ Κεντηρίωνος Ζαχαρίου, πρίγκηπος τοῦ Μωρέως, ἣτις «κακῶς διάγουσα», ὅπως ἀναφέρει, ἐν Κερκύρα «ἐλεηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῷ αὐτῷ ἐβδομηκοστῷ ἔτει ἀπέθανε καὶ ἐτάφη ἐν τῇ τῶν ἁγίων ἀποστόλων μονῇ, Ἰάσωνος λέγω καὶ Σωσιπάρχου».

Ἐνῶ ὁμοῦς δεικνύονται οἱ τάφοι τῶν Ἀποστόλων, ἄγνωστον παραμένει τὸ μέρος ἐν ᾧ ἐτάφη ἡ Αἰκατερίνη καὶ ἐκ τῶν κατὰ καιροὺς ἱστορούντων τὰ τοῦ ναοῦ μόνον ὁ Buchon²

¹ Ἐκδ. Βόννης σ. 408, 411 ἔ.

² A. Buchon Voyage dans l' Eubée, les îles Ioniennes

et les Cyclades en 1841 publié par J. Lognon Paris, 1911

σ. 125 ἔ.

προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ τάφος τῆς Αἰκατερίνης ἔκειτο παρὰ τὸν νάρθηκα, ἀριστερὰ τῶ εἰσερχομένῳ, συμπεραίνων τοῦτο ἐκ καταφανῶν ἰχνῶν καμάρας, εὐρισκομένης ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου καὶ ἐκ τεμαχίου μαρμαρίνης λατινικῆς ἐπιγραφῆς τῆς ὁποίας τὰ γράμματα SENTER ἀποτελοῦν κατ' αὐτὸν τὴν ἀρχὴν τοῦ ὀνόματος Κεντηρίων τῆς οἰκογενείας τῆς Αἰκατερίνης. Τὴν ὅλως ἀπίθανον ταύτην γνώμην τοῦ Buchou ἀπέδειξαν παντελῶς ἐσφαλμένην καὶ αἱ τελευταῖαι γενόμεναι ἐργασίαι, δι' ὧν ἀφαιρεθέντος τοῦ παχέος ἀσβεστοκονιάματος ἀνεφάνη τὸ ἀνωτέρω ἀναφερόμενον, ἐν τῇ βορείᾳ πλευρᾷ τοῦ νάρθηκος παράθυρον, τοῦ ὁποίου τὸ σχεδιάγραμμα διεκρίνεται ἐσωτερικῶς ἐπὶ τοῦ τοίχου ἐν εἴδει ἡμικυκλίου.

Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι ὁ Φραντζῆς ὀνομάζει ἤδη τὴν ἐκκλησίαν Μονήν, ἐκ τῆς ὁποίας σφύζεται μέχρι καὶ σήμερον κατὰ τὸ ΒΔ μέρος τοῦ ναοῦ οἰκία, ἐν ἣ κατοικεῖ ὁ ἐφημέριος.

Μετὰ τὸν Φραντζῆν οὐδεμίαν ἄλλην ἔχομεν μνείαν τοῦ ναοῦ εἰμὴ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 17^{ου} αἰῶνος. Φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ μνημεῖον ὑπέστη μερικὴν καταστροφὴν κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1537 πρώτην πολιορκίαν τῆς Κερκύρας ὑπὸ τῶν Τούρκων¹ καὶ ὅτι εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους ὀφείλονται αἱ νεώτεραι ἐπισκευαὶ καὶ ἡ ἐκ βάρθρων ἀνοικοδόμησις τοῦ νοτίου τοίχου. Πιθανῶς δὲ ἡ νέα αὕτη ἐπισκευὴ ἐγένετο ἐν ἔτει 1641, διότι ἡ χρονολογία αὕτη εὐρέθῃ βαθέως κεχαραγμένη εἰς ἓνα τῶν ὀγκολίθων τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀφοῦ ἀφηρέθῃ τὸ ἀσβεστοκονίαμα διὰ τοῦ ὁποίου ἦτο κεκαλυμμένη. Εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀνάγεται ἴσως καὶ ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ κωδωνοστασίου, κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν τοῦ ναοῦ, καθὼς καὶ τοῦ περιβόλου καὶ τῆς οἰκίας τῆς Μονῆς (πρβ. εἰκ. 14).

Ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα ὁ ναὸς ἔλαβε τὴν τύχην νὰ ἔχῃ ὡς ἐφημέριον τὸν Κρητὰ ἱερομόναχον Καλλιόπιον Καλλιέργην, ὀρισθέντα πρὸς τοῦτο ἀπὸ τὸν κατὰ τὸ ἡμισυ κτήτορα τῆς μονῆς Φραγκῖσκον Βενιέρην. Χάρις εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ λογίου τούτου ἱερομονάχου κατεγράφησαν τότε λεπτομερῶς τὰ κειμήλια αἱ εἰκόνες, τὰ κτήματα κλπ., τῆς Μονῆς, εἰς κώδικα, τὸν ὁποῖον τελευταίως ἀνεῦρον ἐντὸς τοῦ σκευοφυλακίου τῆς προθέσεως, μετὰ πολλῶν ἄλλων βιβλίων, συμβολαίων κλπ., ἀναφερομένων εἰς τὴν περιουσίαν τῆς Μονῆς καὶ ἀξίων ἰδιαίτερας μελέτης. Ὁ κώδιξ οὗτος, ἐκ βομβυκίνου χάρτου μετὰ δερματίνου καλύμματος, ἔχει 322 ἡριθμημένας σελίδας, ἐξ ὧν 292 εἶναι γεγραμμένα. Ἄρχεται ἀπὸ τοῦ 1646, ὅτε ἀνέλαβεν ὡς ἐφημέριος τοῦ ναοῦ ὁ Καλλιόπιος καὶ παρέλαβε τὴν περιουσίαν τῆς Μονῆς, τὴν ὁποίαν λεπτομερῶς καταγράφει ἀπὸ τῆς πρώτης σελίδος τοῦ κώδικος καὶ ἐξῆς.

Εἰκ. 22. Νοτιανατολικὴ ἀπομικρὸς τοῦ ναοῦ πρὸ τῶν ἐπισκευῶν.

1 Ὁ Κερκυραῖος Ἀνδρόνικος ὁ Νούκιος μετὰ φρίκης περιγράφει τὰς καταστροφάς, τὰς ὁποίας ὑπέστη τότε ἡ Κέρκυρα, ἡ ὑπαιθρος χώρα καὶ ἡ πόλις, ἧτις δὲν εἶχε τειχισθῆ

ἀκόμη ὑπὸ τῶν Βενετῶν πρβ. Μ. Μουστοξύδου Ἱστορικὰ καὶ Φιλολογικὰ ἀνάλεκτα Κέρκυρα, 1872 σ. 24 ἑ.

Περαιτέρω καταγράφει τὰς σὺν τῷ χρόνῳ γενομένας ἐπισκευὰς τοῦ ναοῦ, τοὺς μαστόρους, οἱ ὅποιοι τὰς ἐξετέλεσαν καὶ τὰ χρήματα, ἅτινα κατηναλώθησαν¹. Ἄλλ' ὁ κῶδιξ εἶναι εἰς ἡμᾶς κατὰ τοῦτο πολύτιμος, διότι παρέχει ἀξιολογωτάτας πληροφορίας διὰ τὸ καλλιτεχνικὸν ἔργον καὶ τὴν ζωὴν ἐνὸς μεγάλου μεταβυζαντινοῦ ζωγράφου τοῦ περιφήμου Ἐμμανουὴλ Τζάνε τοῦ ἐπιλεγομένου Μπουνιαλῆ.

ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΤΑΦΗ ΤΟΥ ΕΜΜ. ΤΖΑΝΕ

Εἰς τὴν ἕκτην σελίδα τοῦ κώδικος ὁ ἱερομόναχος Καλλιόπιος ἀναγράφει τὰ ἑξῆς:

Εἰκ. 23. Εἰκὼν τοῦ ἁγ. Κυρίλλου ὑπογεγραμμένη ὑπὸ Ἐμ. Τζάνε.

«*αχνδ' εἰς τὰς ἰ' τοῦ Μαρτίου τοῦ παπᾶ κῆρ Ἐμμανουὴλ Μπουνιαλῆ διὰ τῆ εἰκόνα τοῦ ἁγ. Κυρίλλου σκοῦδα εἴκοσι*».

«*Εἰς κξ' τοῦ Ἰουλίου ἔδωσα τοῦ ἄνωθεν διὰ τὸν σταυρὸν τῆς θανῆς σκοῦδα δύο, διὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Δαμασκηνοῦ σκοῦδα δώδεκα, ἀκόμη ἔδωσα καὶ διὰ τὸν ἅγιον Γρηγόριον σκοῦδα δέκα καὶ διὰ τὴν παλαιὰν ἁγίαν Νίκην ὅπου ἐξανάκαμε σκοῦδα ἕνα*».

Πληροφορούμεθα λοιπὸν ἐκ τοῦ κώδικος ὅτι ὁ ζωγράφος Ἐμμανουὴλ Μπουνιαλῆς εἰργάζετο κατὰ τὸ 1654 ἐν Κερκύρα καὶ ὅτι κατὰ παραγγελίαν τοῦ συμπατριώτου του Καλλιόπιου Καλλιέργη κατεσκεύασε πολλὰς εἰκόνας τῆς ἐκκλησίας τῶν ἁγίων Ἰάσωνος καὶ Σωσιπάτρου. Ἐκ τῶν εἰκόνων τούτων ἡ μεγαλυτέρα καὶ ὄραιότερα ἡ παριστῶσα τὸν ἅγιον Κύριλλον Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας (εἰκ. 23) ἐχρησίμευεν ἄλλοτε ὡς βημόθυρον τῆς ὄραιας πύλης τοῦ ναοῦ, ἀφηρέθη δὲ μεταγενεστέρως καὶ ἀντικατεστάθη, ἀναρτηθεῖσα ὑψηλὰ ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου ἄνωθεν τῆς θύρας, ἐξ οὗ καὶ μετεφέρθη πρὸ τριετίας εἰς τὴν ἐν τῷ Μουσείῳ ἰδρυθεῖσαν πινακοθήκην τοῦ Δήμου Κερκυραίων. Κάτω ἀριστερὰ φέρει διὰ κεφαλαίων γραμμάτων τὴν ἐπιγραφὴν:

«ΠΟΙΗΜΑ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΙΕΡΕΩΣ ΤΟΥ ΤΖΑΝΕ ΤΟΥ ΕΚ ΡΗΘΥΜΝΗΣ ,αχνδ'»

Σφύζονται ἐπίσης ὁ σταυρὸς καὶ αἱ δύο ἄλλαι ἀναφερόμεναι ἐν τῷ κώδικι εἰκόνας, αἱ παριστῶσαι τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν καὶ τὸν ἅγιον Γρηγόριον καὶ χρησιμεύουσαι ἀκόμη καὶ σήμερον ὡς θύραι τῆς προθέσεως καὶ τοῦ διακονικοῦ. Μόνον ἡ εἰκὼν τῆς

¹ Σημειώνονται πρὸς τούτοις καὶ διάφορα ἱστορικὰ γεγονότα καὶ ἰδιαιτέρως οἱ κατὰ καιροὺς σεισμοὶ ὅπως ὁ τῆς 16 Ἰανουαρίου τοῦ 1651 καὶ ἡ πυρκαϊὰ τῆς πυριτιδαποθήκης τοῦ φρουρίου τῆς 19 Ἀπριλίου τοῦ 1658. Λίαν ἐνδια-

φέρουσα εἶναι ἡ περιγραφὴ τῶν σεισμῶν τῆς νήσου Θήρας τοῦ ἔτους 1650 ἡ ἀναγεγραμμένη ἐν τῇ σελίδι 274 ἐ. τοῦ κώδικος

ἁγίας Νίκης¹ ἀντικατεστάθη ὑπὸ νεωτέρας κακῆς τέχνης². Μανθάνομεν προσέτι ἐκ τοῦ κώδικος ὅτι εὐτελέστατα ἡμίβητο ὁ Τζάνες διὰ τὰ ἔργα του. Οὕτω, μόνον διὰ τὴν μεγάλην εἰκόνα τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἔλαβε τὸ ὀπωσδήποτε σεβαστὸν ποσὸν τῶν 20 σκούδων, ἐνῶ διὰ τὰς λοιπὰς ἐπληρώθη πολὺ ὀλιγώτερον. Ἐν Κερκύρα παρέμεινεν ἐργαζόμενος ὁ Τζάνες ἐπὶ πολλὰ ἔτη (1648-1659), ὅπως δεικνύει τὸ πλῆθος τῶν ἔργων του, τῶν εὐρισκομένων εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς πόλεως καὶ τῶν χωρίων τῆς νήσου. Ἐκεῖ εὐρισκόμενος ὁ Τζάνες συνεδέθη, ὡς φαίνεται, διὰ φιλίας πρὸς τὸν ἱερομόναχον Καλλιόπιον, μετὰ τοῦ ὁποίου καὶ συνειργάσθη διὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου Γοβδεᾶ³. Ἀπετέλει δὲ τότε ἡ Κέρκυρα ἀξιόλογον πνευματικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν κέντρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀπολαύουσα σχετικῆς ἐλευθερίας ὑπὸ τὴν Ἑνετικὴν κυριαρχίαν. Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων μάλιστα κατάληψιν τῆς Κρήτης (1645-1669) κατέφυγον εἰς τὴν Κέρκυραν μετὰ τῶν ἄλλων προσφύγων διαπρεπεῖς Κρητῆτες κληρικοὶ καὶ λόγιοι, ὅπως οἱ ἀνωτέρω ἀναφερόμενοι Γεράσιμος Βλάχος καὶ Ἀρσένιος Καλλοῦδης, ἱερομόναχος τῆς μονῆς τῶν Ἁγίων κατὰ τὸ 1675 μετὰ τῶν ὁποίων ὁ πεπαιδευμένος ἀγιογράφος θὰ εὕρισκεν εὐχάριστον συναναστροφὴν. Ἀπὸ τοῦ 1659 ὁ Τζάνες ἐργάζεται ἐν Βενετίᾳ διορισθεὶς ἐφημέριος τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἐν τῷ ὁποίῳ κατεσκεύασε καὶ τὰ βημόθυρα αὐτοῦ, κατὰ τὸ ἔτος 1686⁴. Ἀλλὰ μία ἄλλη πληροφορία τοῦ κώδικος συνδέει τὴν οἰκογένειαν Μπουνιαλῆ ἢ καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν ζωγράφον πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐκκλησίαν. Εἰς τὴν σελίδα 292 ἀναγράφονται οἱ τάφοι οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων ὡς ἑξῆς. «Τὰ μνήματα ἀρχινοῦσιν ἀπὸ τὴν δεύτερην πλευρὰν τῶν σκαλιῶν». Κατωτέρω δὲ ἡ σελὶς χωρίζεται εἰς στήλας ἄνωθεν τῶν ὁποίων ὑπάρχουν τὰ ὀνόματα τῶν οἰκογενειακῶν τάφων.

«Περίοση, Καλόθειου, Μπουνιαλῆ, Κούτζη...».

Τὸ ἐπώνυμον Μπουνιαλῆς ἀνήκει εἰς οἰκογένειαν ἐκ Ρηθύμνης τῆς Κρήτης, ἐκ τῆς ὁποίας τρία μέλη εἶναι εἰς ἡμᾶς γνωστά. Ὁ Μαρίνος Τζάνες ὁ συγγραφεὺς τὸ ποίημα τὸ ὁποῖον περιγράφει τὸν Κρητικὸν πόλεμον καὶ ἐσφαλμένως ταυτισθεὶς πρὸς τὸν Ἐμμανουήλ⁵, ὁ Κωνσταντῖνος Τζάνες, ἀγιογράφος καὶ ἀδελφὸς πιθανῶς τοῦ Ἐμμανουήλ καὶ ὁ ἡμέτερος γνωστὸς καὶ διάσημος ἀγιογράφος καὶ λόγιος. Ἐκ τούτων οἱ δύο πρῶτοι οὐδαμοῦ ἀναφέρονται ἐν Κερκύρα, ἐνῶ ὁ Ἐμμανουήλ ἔζησε καὶ εἰργάσθη ἐν αὐτῇ καὶ συνεδέθη διὰ φιλίας μάλιστα πρὸς τὸν ἱερομόναχον τῆς μονῆς τῶν Ἁγίων.

1 Ἡ μονὴ ὀνομάζεται ἐν τῷ κώδικι «τῶν ἁγίων ἀποστόλων Ἰάσωνος καὶ Σωσιπάτρου καὶ ἁγίας Νίκης».

2 Ἐκ τῶν λοιπῶν εἰκόνων τοῦ ναοῦ ἀρίστης τέχνης τῆς Κρητικῆς σχολῆς εἶναι αἱ εἰκόνες τῶν ἁγίων Ἰάσωνος καὶ Σωσιπάτρου, ἐπισκευασθεῖσαι μεταγενέστερον καὶ τοποθετημέναι δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ τριβήλου εἰς τὸν νάρθηκα.

3 Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γοβδεᾶ Πέρου τοῦ πολυάθλου, ψαλλομένη τῇ καθ' τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός. Ἐκτεθεῖσα παρὰ τοῦ ὀσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις καὶ λογιωτάτου κυρίου Καλλιόπιου Καλλιέργου τοῦ Κρητός, παρὰ τε τοῦ εὐσεβεστάτου ἐν ἱερεῦσι κυρίου Ἐμμανουήλου Τζάνε τοῦ λεγομένου Μπουνιαλῆ τοῦ εἰκονογράφου.....

Ἐνετίσιν, ἀχῆα, παρὰ Α. Ἰουλιανῶ. Ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτῃ ὑπάρχει καὶ ἐπίγραμμα τοῦ Καλλιόπιου εἰς Μελέτιον τὸν Χορτάκιον. Παρέφρασε δὲ ὁ Καλλιόπιος καὶ τὰς εὐχὰς τῆς μεταλήψεως δημοσιευθείσας ἐν ταῖς ἐκλογαῖς, πρβ. Κ. Σάθα Νεοελληνικὴ Φιλολογία Ἀθῆναι, 1868 σ. 409.

4 Πρβ. Ἰωάννου Βελλοῦδου Ἑλλήνων Ὁρθοδόξων ἀποικία ἐν Βενετίᾳ. Βενετία, 1893 σ. 40.

5 Πρβ. G. Gerola: Emmanuele Zane da Retimo, un pittore bizantino a Venezia. (Atti del Reale Istituto Veneto τόμ. XVI μέρ. δεύτερον 1902-1903) καὶ G. Cervellini Marino, Emmanuele et Constantino Zane (Nuovo Archivio Veneto τόμ. XII 1906).

Εἶναι βεβαίως ὀλίγον τολμηρὸν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὁ τοῦ κώδικος τάφος τοῦ Μπου-
νιαλῆ, ἀνήκει εἰς τὸν ἡμέτερον Τζάνε. Πιθανῶς ἐζήτησεν οὗτος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ
καλλιτεχνικοῦ του βίου νὰ εὔρη ἀνάπαυσιν καὶ ἡσυχίαν εἰς τὴν ὠραίαν νῆσον, μετὰ τῆς
ὁποίας συνέδεον αὐτὸν παλαιαὶ ἀναμνήσεις, πλησίον τῶν προσφύγων συγγενῶν καὶ φίλων
του. Καὶ ἠθέλησε πιθανῶς νὰ ταφῆ ὑπὸ τὸν τροῦλλον τῆς ἀγαπητῆς του ἐκκλησίας, ἐκτισμέ-
νης κατὰ τὸν τόσον γνώριμον εἰς αὐτὸν βυζαντινὸν ἑσθμὸν, πλησίον τῶν τάφων τῶν πρώτων
χριστιανῶν Ἀγίων καὶ τῆς βασιλίσης Αἰκατερίνης, ὡς ἄξιος καὶ αὐτὸς ἀντιπρόσωπος μιᾶς
μεγάλης ἀλλὰ λησμονημένης τέχνης¹ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Εἰκ. 24. Ἑορτὴ τῶν ἁγ. Ἰάσωνος καὶ Σωσιπάτρου κατὰ τὸ 1820 (χρωμολιθογραφία ὑπὸ G. Cartwright).

¹ Κτήτορες τοῦ ναοῦ ἀναφέρονται κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα οἱ ἐν Κερκύρα Μινῶται, ἐκ τούτων δὲ περιῆλθεν ἡ κτῆσις εἰς τὸν περίφημον οἶκον τῶν Πετριτῶν, ὁ κληρονόμος τῶν ὁποίων Θ. Ποφάντης ἐδώρισε τὸν ναὸν εἰς τὸν Δῆμον Κερκυραίων. Ἐκ τῶν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐπισκεφθέντων τὴν νῆσον ἀναφέρουν τὸν ναὸν ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων οἱ ἔξης. J. Spon et G. Wheeler Voyage d' Italie de Dalmatie de Grèce et du Levant fait aux années 1675 et 1676. La Haye, 1724 σ. 75 ἔ. O. Dapper Nankeurige Berchryving Man vorea... Amsterdam, 1688.

Σχεδιάγραμμα τοῦ ναοῦ ἐδημοσίευσεν ὁ Ugo Monneret de Villard ἐν *Monitore tecnico* XVIII, 1912 N^ο 22 σελ. 432 καὶ ὁ Millet ἔ. ἄ. εἰκ. 142, πρβ. καὶ F. Gregorovius Korfu eine ionische Idylle Leipzig 1884 σελ. 61. Ὁ Ρωμανὸς (Κερκυραϊκὰ σ. 16) ἀναφέρει ὅτι δύο ἀπεικονίσεις τοῦ ναοῦ ἐδημοσίευσεν ὁ Φρῆμαν ἐν σπουδαίῳ πονήματι περὶ τῶν ὑποτελῶν τῆ Βενετίας πόλεων (*Sketches etc* σ. 358 καὶ 365). Τὸ βιβλίον ὁμως τοῦτο δὲν κατώρθωσα νὰ ἴδω. Πιθανῶς πρόκειται περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Edward Aug. Freeman *Historical and architectural Sketches* (1876).